Alexandra Fiada

GHIDUL XENO® FOBULUI

Xenofobie:
s.f. (<fr: *xénophobie)* frica irațională de străini, probabil justificată, întotdeauna de înțeles.

grecii

Alexandra Fiada

The Xenophobe’s Guide to The Greeks

Oval Projects, 1994, 2000, 2003
Nemira, 2010

Traducere din limba engleză Mihai Moroiu

Coperta colecţiei: Dana MOROIU, Corneliu ALEXANDRESCU

Ilustraţia copertei: Irina DOBRESCU

ISBN 978-606-579-044-5

Cuprins

Naţionalism şi identitate
Caracter
Atitudini şi valori
Comportament
Maniere
Obsesii
Destindere şi distracţii
Mâncare şi băutură
Cultură
Limbă
Umor
Obiceiuri şi tradiţii
Conversaţie şi gestică
Sisteme
Educaţie
Sănătate şi igienă
Crimă şi pedeapsă
Guvernare şi birocraţie
Afaceri

Alexandra Fiada s-a născut şi trăieşte (alături de 40% din greci) în Atena. Este incapabilă să explice firea ei neobişnuit de disciplinată, în schimb susţine că individualismul ei iscoditor şi optimist reprezintă o dovadă suficientă, dacă ar mai fi nevoie, că este grecoaică autentică.

O iubitoare pasionată a istoriei naţionale, la vârsta de cinci ani a căzut în patima ziarelor şi, de atunci, a citit cu aviditate orice – un avantaj considerabil în meseria de editor pentru reviste ca *International History Magazine* şi *Reader's Digest*. Traducătoare şi autoare a unei *Scurte istorii a Atenei*, a numeroase articole, scenarii şi documentare, Alexandra Fiada îşi descoperă în muncă principala plăcere. Dar pretinde că nu poate funcţiona cum se cuvine în lipsa cafelei din abundenţă şi a ţigărilor în număr exagerat, obicei pe care şi-l apără spunând că, dacă nu-i vine de hac fumatul, atunci cu siguranţă o va face smogul Atenei.

Între timp, visează la o casă înconjurată de măslini şi speră că va avea o pensie suficient de mare încât rubedeniile să-i împlinească toate fanteziile şi după ce se va seniliza.

Populaţia Greciei este de 11 milioane, în comparaţie cu 3 milioane de albanezi, 2 milioane dintr-un amestec de popoare – bulgari, greci, albanezi, sârbi şi ţigani din Fyrom

(Fosta Republică Iugoslavă Macedonia), 8 milioane de bulgari, 66 milioane de turci, 62 milioane de englezi şi 306 milioane de americani.

Naţionalism şi identitate

Avertisment

Xenos înseamnă în greacă atât străin, cât şi oaspete. Chiar şi înaintea vremurilor lui Homer, ospitalitatea devenise în Grecia un soi de ritual cu nuanţe religioase, ridicat uneori la rang de artă. Grecii au fost cei dintâi „xenofili” ai lumii – adică le plăcea de orice străin prietenos.

La celălalt capăt al scalei, „xenofob” înseamnă în greacă: *localnic căruia nu-i plac străinii care îi vizitează ţara*. În engleză, termenul este mai generic şi se aplică şi călătorului care se teme de străinii care îi ies în cale. (Pentru un grec, ar putea părea puţin straniu, căci, dacă se teme de străini, ce i-a trebuit să mai plece de acasă?)

Dar aşa a făcut până acum şi aşa va face şi în continuare. Prin urmare, trebuie domolite temerile călătorilor xenofobi, care, dacă ar avea vreun cuvânt de spus în această privinţă, ar prefera să se bucure de frumuseţile ţărilor străine fără să fie nevoiţi să-i întâlnească pe locuitorii lor. De vreme ce este un rău inevitabil, simpatia localnicilor trebuie cucerită chiar de la început, lucru destul de simplu, odată ce ştii ce anume le face plăcere. Şi, mare atenţie! În Grecia, evită să te uiţi de sus la orice este legat de Grecia, altfel nu vei ajunge

departe. Grecii nu suportă să fie priviţi de sus.

Cum se văd ei pe ei

Grecii sunt o întrupare a contradicţiei, ceea ce se reflectă perfect în felul în care se văd ei pe ei. Un grec, vorbind altor greci despre greci, se va plasa într-o poziţie deschis critică, putând să devină de-a dreptul grosolan în descrierea conaţionalilor săi greci. Sentinţele sunt primite de toţi cu semne de încuviinţare din cap, completate apoi cu remarci şi mai dispreţuitoare. Dar orice nefericit de străin care ar avea ideea să facă numai o biată aluzie că grecii, ca popor, nu ar fi „sarea pământului" nu ar trebui să se aştepte la nimic bun. Aceiaşi greci care, cu doar o clipă în urmă, vorbeau cu atât dispreţ chiar despre ei vor sări – ca o tigroaică apărându-şi puiul – preamărind virtuţile greceşti şi acuzându-l de toate păcatele ţării sale – prin comitere ori omisiune – faţă de Grecia, începând din zorii civilizaţiei, sau poate şi dinainte.

Grecii sunt dispuşi să-şi recunoască defectele, nu asta e problema, dar contestă oricărui străin dreptul de a le evidenţia. „Când noi construiam Partenonul", ar putea să sune o replică de-a lor, „voi vă pictaţi în albastru."

Grecii moderni se gratulează pentru că, deşi nu se ridică la înălţimea strămoşilor, au reuşit să facă faţă la

patru sute de ani de ocupaţie turcească (printre cele mai crude din istorie), păstrându-şi virtual intacte identitatea, religia, obiceiurile şi limba.

Cu toate acestea, ocupaţia respectivă i-a împiedicat să se bucure de binefacerile Renaşterii (ale cărei resurse chiar ei le-au pus la dispoziţie) şi a făcut imposibilă participarea lor la Epoca Descoperirilor, la Iluminism şi la Revoluţia Socială şi cea Industrială. Când au înlăturat jugul turcesc, în 1827, s-au trezit într-o ţară care-şi pierduse mai bine de trei sferturi din fostul ei teritoriu. Aruncată în mijlocul Epocii Industriale, dar lipsită de gradul de educaţie şi de fondurile cu care să-i facă faţă, Grecia se tot străduieşte de atunci să ajungă din urmă Occidentul.

Tranziţia a fost traumatizantă pentru sufletul grecilor de azi care nu numai că au un sentiment de inadecvare faţă de grecii antici şi bizantini, din cauză că nu au reuşit să reconstituie „Grecia Mare” a strămoşilor, dar rămân şi împovăraţi de resentimente faţă de Occident. O stare de spirit permanent aţâţată de realizările Occidentului de pe urma exploatării moştenirii greceşti, care îi întărâtă teribil, de parcă le-ar fi fost smulsă cu forţa. „Le-am dat lumina cunoaşterii şi am fost lăsaţi cu lumina lumânărilor ieftine, de seu”, aşa sună una din zicalele lor preferate.

Pe de altă parte, nimic nu le clatină credinţa esenţială că ar fi cel mai inteligent şi mai ingenios popor al pământului, dar şi cel mai viteaz.

Ca să-l citărm pe scriitorul grec Nikos Demou: „Grecul modern, când se uită în oglindă, se vede fie în rolul lui Alexandru cel Mare, fie în al lui Kolocotronis şcel mai mare general din Războiul pentru Independenţă al Greciei fie, cel puţin, în rolul lui Aristotel Onassis, niciodată în acela al Karaghiozului şpersonaj dintr-un spectacol de teatru de umbre popular – un soi de Caliban, dar lipsit de maliţie. În realitate, este un Karaghioz care se visează Alexandru cel Mare. Karaghioz cu multe talente şi multe feţe, mereu flămând, care stăpâneşte o singură artă: actoria.”

Cum îi văd alţii pe ei

„Suntem cu toţii greci”, declara Shelley. „Legile noastre, literatura, religia, artele – toate au rădăcinile în Grecia.” Dar, până recent, dicţionarele de argou defineau „grec” drept „cartofor; trişor; escroc; tâlhar la drumul mare” – probabil din cauză că atât de mulţi dintre refugiaţii în capitalele europene după căderea Constantinopolului în mâinile turcilor au supravieţuit doar graţie propriei lor isteţimi.

Personalitatea dublă a grecilor i-a fascinat pe istorici şi pe călători de secole întregi. Unii îi vedeau prin ochelari roz, alţii prin lentile întunecate şi deformante, alţii nu-i vedeau deloc, dar scriau ca şi cum i-ar fi văzut. Dar cununa de lauri îi revine unui american, judecătorul N. Kelly, care a reuşit să cuprindă toate contradicţiile lor sub o singură umbrelă:

„În tribunalul istoriei implacabile, grecul nu s-a ridicat, aşa cum s-a dovedit, la înălţimea circumstanţelor, chiar dacă din punctul de vedere al intelectului s-a bucurat mereu de supremaţie.

Grecul este supradotat, dar şi închipuit; activ, dar şi dezorganizat; plin de umor, dar şi de prejudecăţi; pripit, nerăbdător, dar şi dispus să se lupte. ş… ţ Acum se luptă pentru adevăr, acum îl urăşte pe cel ce refuză să servească o minciună.

Fiinţă stranie, nesupusă, iscoditoare, pe jumătate bună, pe jumătate rea, nestatornică, plină de hachiţe, egoistă, nesăbuită – grecul. Compătimeşte-l, admiră-l, dacă vrei: categoriseşte-l, dacă poţi.”

Relaţie specială

Un american, grec de origine, împărţea cărţi de vizită care anunţau, cu litere mari: „Decât cu un singur

grec, prefer să fac afaceri cu o mie de turci.” De pe cealaltă faţă aflai în ce consta afacerea sa, în litere frumos caligrafiate, pe fond de culoarea cuprului: *Pompe funebre, la Mike.*

E suficient să audă cuvântul „turc”, pentru ca şi cei mai cosmopoliţi dintre greci să vadă roşu în faţa ochilor, deşi, în realitate, ceea ce le provoacă aversiunea este Turcia în sine, şi nu turcii luaţi în parte, ca indivizi. Motivele sunt uşor de înţeles: începând cu masacrul dezlănţuit de turci împotriva grecilor la căderea Constantinopolului, în 1453, ştiu bine ce sunt în stare să facă.

De-a lungul întregii perioade de ocupaţie care a urmat, cetele de luptători greci din munţi – rezistenţa –, în fustanelele lor albe, au lansat neîncetat atac după atac, soldate cu eşec după eşec. În 1821 au avut în sfârşit succes: au eliberat o parte a Greciei, dar plătind un preţ greu. „Mai bine un ceas de libertate”, spunea un vers din imnul revoluţionar, „decât patruzeci de ani de sclavie.” Deviza lor, „Libertate ori moarte”, mai are şi acum răsunet în conştiinţa grecilor, iar cântecele marţiale se mai revarsă încă din toate radiourile, cu prilejul aniversărilor care le răscolesc simţirile.

După un alt război cu turcii, grecii au eliberat şi Epirul, Macedonia şi vestul Traciei, dar, după zece ani de

victorii, campania lor din Turcia s-a încheiat, în 1922, cu un dezastru absolut. În ultima vreme, ocupaţia turcească din Cipru (aproape jumătate din întregul teritoriu) toarnă gaz peste un foc ce mocneşte din vechime şi, întotdeauna când la Naţiunile Unite se pune în discuţie rezolvarea problemei cipriote, străzile Greciei se umplu de demonstranţi zgomotoşi care susţin problema grecilor ciprioţi.

Grecii moderni nu numai că se poartă ca şi cum evenimentele acelor ani s-ar fi petrecut ieri, dar aruncă vina pentru toate slăbiciunile firii lor pe ocupaţia turcească.

Cum îi văd ei pe alţii

În afară de turci, grecii nu au niciun fel de resentimente faţă de nicio altă naţionalitate. Este adevărat, nu prea îi înghit pe bulgari şi nici pe slavii de la nord de graniţele lor care, nemulţumiţi cu teritoriile greceşti câştigate până acum, şi-au exprimat intenţia de a-şi extinde hotarele până la Marea Egee.

Nu se dau în vânt nici după albanezi, care, reuşind să profite de pe urma Războiului Civil din Grecia, au târât nordul Epirului, locuit de o jumătate de milion de greci, în spatele Cortinei de Fier. Dar soarta mereu schimbătoare

face ca aceşti foşti agresori să inunde Grecia, ca refugiaţi economici, iar grecii să se străduiască să-i ţină la distanţă.

Cât despre alte naţii, grecii au un termen colectiv, *coutófragi* (adică „franci proşti”), care cuprinde întreaga lume occidentală. Din câte se pare, cuvântul este o rămăşiţă a ocupării Greciei de către francii participanţi la cruciada a patra din secolul al XIII-lea, o adevărată ciocnire între civilizaţii, ţinând seama că acei cavaleri grosolani, înveşmântaţi în zale, s-au năpustit asupra unui Imperiu Bizantin extrem de sofisticat, distrugând fără motiv tot ceea ce le stătea în cale şi oricum nu puteau înţelege.

De dată mai recentă sunt diversele generalităţi: turcii sunt *boudaládes* – adică graşi şi stupizi; sau *ápisti*, „necredincioşi”; slavii, bulgarii, mai ales, sunt *gourounomítes*, „cu rât de porc”, adică, ori *kommitadzídes*, după bandiţii sângeroşi care bântuiau Macedonia la începutul secolului trecut, încercând să silească populaţia grecească (trăind sub dominaţie turcească) să se bulgarizeze. În zilele noastre, bulgăroaicele contribuie substanţial la stabilirea unor relaţii mai cordiale cu grecii. După căderea regimului comunist, şi ele au trecut graniţele (împreună cu un amestec de români, ucraineni, ruşi şi georgieni) ca să practice cea mai veche meserie din lume printre ţăranii greci înstăriţi. Efectul produs are o

asemenea amploare, încât doamnele locului cer guvernului să ia măsuri, în vreme ce barurile şi cabaretele afişează reclame prin care anunţă: „În seara asta, bulgăroaice proaspete.”

Făcând parte din Uniunea Europeană şi din zona euro de mai mulţi ani, grecii evită să le aplice porecle partenerilor lor, dar vechile generalizări îşi păstrează vigoarea; italienii sunt consideraţi *macaronádes*, „mâncători de spaghetti”, cu sensul de buni-de-nimic (grecii nu uită că au snopit în bătaie armata italiană în al Doilea Război Mondial). Francezii sunt cunoscuţi pentru eleganţa şi cultura lor, în schimb sunt consideraţi „gigolo” sau „cocote”, în funcţie de sex, sau „diplomaţi versaţi” (fără intenţia de a face vreun compliment); germanii sunt workoholici; irlandezii sunt alcoolici; scoţienii sunt avari, englezii – punctualitatea întruchipată, dar reci din punct de vedere emoţional; iar spaniolii sunt amorezi pasionaţi.

În afara Europei, latinoamericanii sunt fie fotbalişti, fie dansatori sexy de samba, fie baroni ai cocainei; întreaga Africă este populată de trântori; egiptenii sunt nişte „felahi” analfabeţi; evreii zgârciţi, dar negociatori fantastici, iar arabii – cu toţii nişte beduini în stare să-ţi fure degetele, dacă le întinzi mâna.

Americanii sunt „cowboy” puşi să conducă lumea ca şi cum ar fi Vestul Sălbatic. Ruşii – *hahóli*, adică munţi de

carne cu mişcări greoaie; chinezii – la fel de enigmatici ca limba pe care o vorbesc (evident, elinii nu spun „e ca pe greceşte” când vor să sugereze că nu înţeleg nimic, ci „e ca pe chinezeşte”). Iar restul lumii se poate duce să se spânzure.

Surprinzător, grecii nu transformă alte naţiuni în ţintă a glumelor lor. Păstrează totul în familie, ca să spunem aşa, ponegrindu-se unii pe alţii, de la o provincie la alta, de la un sat la altul, de la o insulă la alta. Cretanilor nu le plac peloponesiacii, nici macedonenilor rumelioţii, nici epiroţilor tesalienii, nici insularilor continentalii, nici atenienilor toţi ceilalţi şi aşa mai departe – până când nu rămâne nicio stâncă şi nicio aşezare nebăgată în seamă.

Glumele internaţionale care pun sub semnul întrebării inteligenţa unui popor sau a altuia se îndreaptă spre grecii de la Pontul Euxin (refugiaţii din oraşele de la Marea Neagră). Spre exemplu:

Î: De ce s-a sinucis prostituata de la Pont care avea în urmă douăzeci de ani de meserie?

R: Pentru că a descoperit că toate celelalte colege erau plătite în schimbul serviciilor.

Sau, un anunţ la aeroport:

„Pontioţii sunt rugaţi să nu mai arunce grăunţe pe pistă. Pasărea cea mare va ateriza şi fără să fie astfel ademenită.”

Ţiganii greci sunt şi ei un subiect preferat, ţinând seama de abilitatea lor de a şterpeli, de copiii fără număr şi murdăria lor indescriptibilă.

„Nevastă”, întreabă ţiganul, văzând în retrovizor cum unul din ciurda de copii a căzut peste oblonul camionetei Datsun, „ne oprim să-l culegem sau facem altul?”

Caracter

Firea grecilor, chiar şi pe vremea lui Homer, este cel mai bine definită drept schizofrenică.

Educaţia aleasă, buna creştere şi bogăţia nu au darul să facă din grec un om adevărat, dar nici lipsa acestor binefaceri nu îl transformă în ticălos. Pe cărările vieţii, de la cele mai înalte până la cele mai joase, vei avea ocazia să-l întâlneşti atât pe Alexandru cel Mare (cel nobil, viteaz, sincer, prietenos, inteligent, cu vederi largi, generos), cât şi pe Caliban (cel josnic, viclean, egoist, limbut, încrezut, leneş, invidios şi lacom) – adesea într-una şi aceeaşi persoană.

Grecii sunt capricioşi – o trăsătură esenţială – ceea ce face imposibilă orice tentativă de a-i eticheta ca popor. Apoi urmează temperamentul lor, care se dezlănţuie nestăvilit cât sunt în stare de veghe. Asta explică probabil de ce înţelepţii Antichităţii au considerat nimerit să dăltuiască maximele: „Totul cu măsură” şi „Cunoaşte-te pe tine însuţi” pe porţile principale ale oracolului de la Delphi, într-o încercare de a-şi convinge confraţii să-şi pună frâu emoţiilor. Dar nu au fost luate în seamă nici atunci, nici acum. De la Ahile (a cărui mânie a adus atâtea sacrificii inutile sub zidurile Troiei) până la amiralul Miaoulis, în secolul al XIX-lea (cel care a dat foc flotei

greceşti, pentru simplul motiv că se afla în dezacord cu guvernul), grecii îşi lasă umorile să se exprime în voie, fără să le pese de consecinţe.

Individualism

După cum spune o glumă grecească: „De ce cea mai bună afacere din Grecia rămâne chioşcul? Deoarece într-un chioşc încape doar o persoană.” Grecii cultivă un ego nemăsurat, ceea ce exclude orice iniţiativă colectivă (doar dacă nu îi loveşte un dezastru naţional, când se coalizează şi oferă un rar exemplu de unitate internă). Mai manifestă şi o pasiune enormă pentru libertatea de acţiune – ceea ce a transformat eludarea legii într-o adevărată artă, făcându-i incapabili să priceapă cuvinte din categoria „disciplină”, „coordonare” sau „sistem”.

„Eu” este cuvântul preferat al grecilor. Când grecul pune întrebarea retorică „Ştii tu cine sunt eu?”, se înţelege limpede că se crede buricul pământului. Ca şi cum toţi eroii greci, învăţaţii şi oamenii de stat din vechime ar sta încolonaţi în spatele său, în aşteptarea respectului tău binemeritat. După cum explica un bătrân din Delphi, totul e cât se poate de simplu: „Pământul este centrul Universului, Grecia este inima Pământului, Delphi este centrul Greciei şi buricul Pământului; eu sunt căpetenie la

Delphi, prin urmare sunt centrul Universului.”

Emoţie extremă

Autocontrolul, deşi inventat de spartanii antici, nu numai că le este total necunoscut, dar li se pare de-a dreptul incomprehensibil grecilor moderni. Sunt mereu înflăcăraţi, bucuriile şi tristeţile lor nu cunosc margini. Se entuziasmează uşor. Strigă, plâng, declamă şi delirează despre lucruri importante şi neimportante, deopotrivă, la veselie şi la tristeţe. Nicio emoţie nu este considerată suficient de personală ca să rămână neexprimată, iar entuziasmul lor nu cunoaşte limite.

Exuberanţa lor se traduce adesea în nevoia arzătoare de a se exprima din toată fiinţa lor. Peste tot în lume, oamenii dansează când se simt bine. Grecii sunt capabili să se ridice şi să danseze, alungând astfel cele mai adânci suferinţe, într-un ritm atât de solemn şi sfâşietor, încât baletul expresionist pare exuberant, prin comparaţie.

„Am un diavol în mine”, mărturiseşte Zorba Grecul în romanul lui Kazantzakis. „De câte ori inima este gata să-mi plesnească, mă îndeamnă «Dansează!», iar eu dansez. Şi suferinţa se risipeşte.”

Indiferenţă

Pe reversul acestei medalii a emoţiilor fierbinţi descoperim indiferenţa glacială faţă de tot ce are de-a face cu viaţa publică. Expresia: „Las-o baltă, frate! Nu o să mă vâr în primejdie de dragul naţiunii romane” este cât se poate de răspândită şi arată ostilitatea supremă a majorităţii grecilor în legătură cu orice interes activ faţă de tot ce se află în afara cercului lor imediat sau nu le aduce beneficii personale.

Cu toate astea, firea lor îi îndeamnă şi să se lanseze în demonstraţii violente şi să organizeze greve – dezastruoase pentru economia ţării – cât ai clipi. Ori de câte ori un sindicat muncitoresc are sentimentul că privilegiile i-ar fi ameninţate de un decret guvernamental sau altul, îşi disimulează revendicările în oratorie sforăitoare, iar membrii sindicali, mânaţi de idealuri democratice, mărşăluiesc zgomotos pe străzile Atenei. Şi reuşesc doar să blocheze traficul ore în şir şi să-şi descarce tensiunile.

Grevele sunt, desigur, o cale de a sili guvernarea să acorde mai multe privilegii unei categorii de muncitori sau alteia, dar în Grecia fenomenul prezintă o particularitate: organizarea lor se face invariabil ca să coincidă cu zilele care precedă sau urmează după un weekend ori sărbătoare bancară.

Insecuritate

Potrivit unui studiu internaţional, poporul cu cel mai acut sentiment de nesiguranţă din lume este cel grec. Se teme să se vadă aşa cum este în realitate, se teme să-şi asume răspunderea faptelor – fiind, prin urmare, incapabil de autoironie. Baricadat în spatele solemnităţii, grecul încearcă din răsputeri să-şi ascundă instabilitatea şi nesiguranţa. Îl îngrozeşte gândul că s-ar putea să nu fie luat în serios, să treacă nebăgat în seamă şi, cu cât îi lipsesc mai multe calităţi, cu atât îşi doreşte să pară mai grav şi mai pompos. Două treimi din societatea grecească, hăituită de întrebarea: „Ce vor spune ceilalţi?”, îşi îngroapă spontaneitatea sub mai multe straturi de convenienţe nefericite.

Bună ţinere de minte

Efortul de a-şi păstra identitatea de-a lungul vremurilor grele le-a lăsat moştenire grecilor o trăsătură destul de curioasă pentru vremurile moderne, care ar putea purta denumirea de „eternitate istorică” sau sentiment exacerbat al istoriei.

Evocarea unor evenimente ori a unor personaje ale trecutului – indiferent cât de îndepărtate sau obscure ar fi – se acumulează în discuţiile obişnuite, în editorialele din presă, în comentariile de radio şi televiziune, în show-urile de largă audienţă, în textele cântecelor şi aşa mai departe. În şuetele cotidiene, din cafenele şi saloane, apar invariabil trimiteri la discursurile antice, decizii politice vechi de sute de ani sunt luate din nou la bani mărunţi şi bătăliile sunt repuse pe tapet, cu vehemenţă şi preocupare pentru detalii (reale sau presupuse) la care te-ai aştepta, în mod normal, doar din partea unor profesori de istorie.

Grecii îşi mai zic şi astăzi „romei” (colocvial), ceea ce arată limpede cât de departe merge memoria lor. Îţi reamintesc că Imperiul Roman de Răsărit bizantin a fost unicul urmaş al celui roman dinaintea sa şi că a durat o mie de ani bătuţi pe muchie după dezintegrarea jumătăţii occidentale, o distincţie care le îngăduie, desigur, să se uite de sus la toată Europa. Abia integraţi în Uniunea Europeană, grecii au pretins Parlamentului European ca limba lor să fie adoptată pentru purtarea tuturor dezbaterilor.

Cu toate că istoria este atât de prezentă în gândirea grecească, asta nu îi împiedică să fie un popor cât se poate de modern şi îi ajută, în acelaşi timp, să reziste în faţa tăvălugului globalizării. Dar conştiinţa exagerată a istoriei

are şi o latură mai întunecată: îi împiedică pe greci să uite sau să ierte umilinţa sau jignirile suferite în trecut.

Spre exemplu, sentimentele antiamericane care domină astăzi nu izvorăsc din politica mondială actuală sau din vreun antagonism real, ci din simplul fapt că SUA au susţinut junta militară (care a impus o dictatură de şapte ani în Grecia) în 1967, iar apoi au ignorat invazia turcilor în Cipru, din 1974. De atunci, grecii îi acuză mereu pe americani pentru toate lucrurile neplăcute care li se întâmplă – până şi pentru vremea rea.

Atitudini şi valori

Voie bună

În ciuda istoriei şi a firii lor, grecii se bucură din plin de viaţă, cu scopul suprem de a se distra, de a trăi confortabil aici şi acum – mâine, fie ce-o fi! Un cântec popular exuberant, care acompaniază jocul săltăreţ şi apăsat al sătenilor, are refrenul: „Pământul ăsta, pe care dansăm, ne va înghiţi pe toţi.” Grecul poate toca salariul într-o petrecere şi apoi să rămână până la sfârşitul lunii fără un sfanţ în buzunar, dar zâmbetul nu îi va lipsi de pe faţă. Grecii izbutesc să se amuze chiar şi în situaţii în care oricine altcineva ar fi copleşit de întristare. Optimismul lor nezdruncinat este cât se poate de bine redat de expresia foarte răspândită „Domnul se îngrijeşte”, al cărei sens propriu se apropie mai bine de „Domnul are”, la care poţi fi sigur că un hâtru va replica imediat: „Adevărat, Domnul are, dar nu ne dă şi nouă.”

O poveste spune că, în vremea ocupaţiei turceşti, un grec a făcut un rămăşag cu un cadiu (judecător) turc că, într-un an de zile, îşi va învăţa măgarul să scrie şi să citească. Urma să se aleagă cu o mie de galbeni sau să i se taie capul, dacă măgarul rămânea analfabet. Grecul a împrumutat o grămadă de bani, pe baza speranţelor sale, s-a căsătorit cu o frumuseţe de fată şi o ţinea numai într-o

petrecere. „Nu faci nimic cu măgarul?” l-a întrebat un prieten.

„Ptiu!” a zis el. „Până la anu’, crapă ori măgaru’, ori cadiu’. Sunt bătrâni amândoi…”

Dacă aş fi bogat

Visul preferat al grecului modern este să facă grămezi de bani cu uşurinţă (preferabil fără să mişte un deget), dar nu i-ar trece prin cap să îi şi adune. „La urma urmei”, zice el, „giulgiul nu are buzunare.” Îşi doreşte bani ca să-i poată cheltui cât mai ostentativ cu putinţă – pe ospeţe, maşini scumpe, bijuterii scânteietoare (şi autentice), haine de marcă, blănuri, o vilă la ţară şi coşuri de flori pentru dizeuzele din cabaretele preferate. Toate celelalte – o carieră de succes, o căsnicie bună, o familie – vin abia pe locul al doilea.

Un bătrân din Creta, ridicând paharul în cinstea onoraţilor comeseni, a rezumat odată astfel visul său: „Să ne veselim mereu la fel, prieteni. Să vină cele mai frumoase fete să ne răpească, bogate şi cu viaţa scurtă.”

Philótimo

Mai presus de orice, *philótimo* – filotimia – este la

mare preţ pentru grec. Conceptul se referă la respectul faţă de propria persoană şi faţă de ceilalţi, la simţul fairplay-ului şi al datoriei şi la onoare, desigur. Cu gândul la *philótimo,* grecul îşi poate da adevărata sa valoare. În schimb, dispreţul faţă de *philótimo*, la fel ca umilinţa suferită în public, la orientali, constituie o insultă gravă, care cere revanşă.

Comportament

Nu-ţi arunci niciodată bunica din tren!

Legăturile din familiile de greci sunt atât de strânse, încât întâlneşti adesea trei sau chiar patru generaţii împărţind acelaşi apartament sau trăind la o aruncătură de băţ unii de ceilalţi.

În pofida „machismului” grec, în opt cazuri din zece soţia sau mama (*mamá* pe greceşte) reprezintă de fapt, chiar dacă nu declarat, capul familiei, mai ales în oraşe. Fotografiile pitoreşti cu femei cărând lemne de foc, urmându-şi docil bărbatul călare pe măgar pot sugera că ar duce o viaţă doar cu puţin mai agreabilă decât femeile din ţările islamice. Adevărul bine ascuns este că majoritatea bărbaţilor greci sunt sub papuc – dar ar prefera să moară decât să recunoască una ca asta. Până şi burlacii între două vârste, care locuiesc bine-mersi în apartamentul lor, se întorc aproape zilnic la *mamá* ca să se bucure de o masă gătită cumsecade şi de cămăşi proaspăt călcate.

În ceea ce-l priveşte pe bărbatul grec, nimeni nu găteşte mai bine ca maică-sa, de aceea, în căutarea unei soţii, îşi alege, după toate probabilităţile, pe cineva din aceeaşi tagmă. La urma urmei, potrivit unui proverb grecesc, „nevasta întotdeauna seamănă cu soacra”.

Grecoaicele se pregătesc toată viaţa ca să devină soacre redutabile.

Există un respect tradiţional faţă de bătrânii dintr-o familie şi, chiar dacă nu mai domină, ca pe vremuri, sunt trataţi cu afecţiune de copii, care le îndeplinesc toate fanteziile, ceea ce s-ar putea să nu fie cu totul străin şi de pensiile de stat sau sindicale (unele destul de substanţiale) de care se bucură. Dar şi atunci când lucrurile nu stau aşa, copiii, care au primit totul pe tavă şi după ce au devenit oameni mari, se simt cu adevărat datori să-şi îngrijească părinţii ajunşi la bătrâneţe. Şi apoi, ce-ar zice vecinii dacă ar proceda altfel? Că sunt lipsiţi de orice urmă de *philótimo*.

Regele Irod nu ar fi avut nicio şansă

Păstraţi distanţa faţă de copiii greci. Pot avea feţe angelice sau de şţrengari, dar aproape toţi sunt o adevărată pacoste, bine îndopaţi şi nestăpâniţi, capabili să întoarcă o casă cu fundul în sus mai ceva ca o bandă de demolatori. Chiar dacă ţipă la ei (de preferinţă când tu eşti legănat de somnul cel mai dulce), părinţii îi răsfaţă peste măsură şi cedează la toate pretenţiile lor, oricât de neruşinate ar fi.

Prin urmare, ei se aleg cu cele mai proaste

deprinderi ale grecilor, ocolindu-le pe cele bune. Din fericire, competiţia cu cei mai în vârstă, educaţia universitară, armata şi greutăţile vieţii, odată ce încep să muncească, îi trezesc la realitate şi câştigă însuşiri de care nimeni nu i-ar fi crezut capabili.

Băieţii, mai răsfăţaţi, sunt infinit mai răi ca fetele. Ei vor perpetua numele familiei – drept urmare au dreptul să se bucure de ce-i mai bun, ca să nu mai vorbim de superstiţia că, dacă le refuzi ceva la vârstă fragedă, vor fi impotenţi, când ajung la maturitate. Pot fi traşi de urechi, pot primi câte o palmă şi chiar ameninţări vane („te jupoi de viu!”), fără probleme, în schimb disciplina adevărată este extrem de rar întâlnită. Mereu au loc proteste şi „greve japoneze” (cu efect dăunător asupra procesului de învăţământ) împotriva decretelor ministeriale care încearcă să introducă mai multă carte şi mai puţin timp liber, acţiuni la care părinţii asistă mulţumiţi.

Grecii îşi adoră copiii şi le vor pune la dispoziţie tot ce au nevoie până când îşi vor găsi o slujbă sigură şi bună sau până când se căsătoresc. Relaţiile cu părinţii sunt doar rareori întrerupte, indiferent ce se întâmplă, şi nici nu se răcesc până la nivelul unor legături de strictă politeţe, lucru atât de obişnuit într-alte părţi.

Chestiuni minore

Grecii sunt unul dintre puţinele popoare din lume fără înclinaţii rasiste. Chiar când spun bancuri rasiste, nu rezistă să nu lanseze o replică spumoasă şi nu susţin cu adevărat asemenea sentimente.

Anticii obişnuiau să spună: „Cine nu e grec este un barbar”, dar, după cum preciza Isocrate, orator din secolul al III-lea î. Hr., „îi numim greci pe toţi cei care împărtăşesc aceeaşi cultură cu a noastră”. Grecul modern gândeşte la fel. Dar grecul modern este atins şi de schizofrenie. Mai mult de un milion de străini (peste 10% din populaţie) locuiesc şi muncesc în Grecia – o treime din ei fără permis de muncă – inclusiv studenţi în programe de schimburi, refugiaţi politici şi economici şi turişti veniţi pentru două săptămâni, care se află tot aici şi peste zece ani. Nave cu imigranţi săraci, înghesuiţi ca sardelele, acostează mereu în insulele greceşti, dejucând eforturile unităţilor de pază a coastei de a-i întoarce din drum. Odată ajunşi pe pământ grecesc, sunt ajutaţi şi autorităţile locale le oferă adăpost.

Majoritatea grecilor nu fac diferenţa dintre grupuri etnice ori religioase de o orientare sau alta, ci mai degrabă dimpotrivă, îşi bat capul ca să-i facă pe cei „altfel” să se simtă cât mai în largul lor. Dar asta nu înseamnă că bodyguardul de la un club de noapte în vogă te va lăsa să intri, dacă i se pare că nu te ridici la nivelul pretenţiilor lor

sau că eşti capabil să faci scandal. Grecii au tendinţa să-i discrimineze pe cei care nu arată „civilizat”. Dar dacă nu ai aer de vagabond înrăit sau de criminal cu lanţul în buzunar, eşti binevenit, chiar dacă ai piele verde-intens. Şi dacă arăţi ca hoţii lui Ali Baba, indiferent cât de cumsecade ai fi în realitate, grecii te vor trata ca atare – şi abia după aceea vor pune întrebări.

Viaţă de câine

Grecii nu pot fi consideraţi iubitori de animale, deşi multe bătrâne rămase singure îşi risipesc puţinele venituri pe nenumăratele pisici sau câini vagabonzi pe care îi adăpostesc. De regulă, animalele de companie rămân un accesoriu al claselor avute şi al celor care le imită.

Nimănui nu-i trece prin minte să stea cu câinele ori cu pisica în casă sau chiar în pat. În oraşe, teama de rabie (deşi de zeci de ani nu s-a mai înregistrat niciun caz) le mai face şi acum pe mamele panicoase să-şi avertizeze copiii să nu se apropie de vreun „câine spurcat”. Majoritatea grecilor îşi păstrează rezervele de afecţiune pentru animale care le sunt strict utile sau, cel mult, pentru vreun canar ori vreo cinteză ţinută în colivie.

Maniere

Dând o greşită interpretare conceptului de „libertate”, grecii confundă adesea bunele maniere cu purtarea servilă pe care erau siliţi să o adopte ca să supravieţuiască, sub jugul turcesc. Drept urmare, consideră că manifestările de politeţe sunt demne doar de sclavi.

Dacă mai adăugăm şi lipsa totală de disciplină (pentru care sunt pregătiţi încă din fragedă pruncie), dorinţa lor de a-şi minimaliza rivalii, de a reduce importanţa normelor (de vreme ce mereu e mai uşor la vale decât la deal), nu pare deloc surprinzător că manierele nu constituie un punct forte al grecilor.

În Grecia nu există un sistem de clase rigid definit. Diversele clase, atât cât există, se amestecă fără mult protocol, şi astfel pot fi întâlnite proastele maniere în cele mai neaşteptate locuri. Naşterea aleasă şi o şcoală „bună” nu constituie neapărat o premisă pentru ocuparea unei anumite poziţii, iar de „parvenit” sau de „mârlan” nu a auzit nimeni.

Titlurile de nobleţe fiind interzise prin Constituţie, ceea ce grecii numesc „aristocraţie” se reduce la *nouveaux riches* de astăzi alături de *nouveaux riches* de ieri, un aluat strident la care se adaugă fermentul unei categorii de

intelectuali, oameni de ştiinţă, artişti, businessmeni şi politicieni de top.

Iar cei câţiva reprezentanţi ai familiilor cu adevărat vechi (cu arbore genealogic până la curtea bizantină, la *Libro d'Oro* veneţiană, până la puternicii moşieri şi şefi militari din vechime) sunt un soi de cireaşă pe acest tort social. Şi mai toate vechile familii au coborât, din punct de vedere financiar, undeva pe la jumătatea tortului. Numărul lor rămâne considerabil, dar nu sunt suficiente ca să aibă un impact semnificativ asupra mulţimii lipsite de maniere.

Prin urmare, despre manierele greceşti se poate spune, în cel mai bun caz, că sunt superficiale. Mâna se strânge doar cu prilejul prezentărilor; prietenii îşi spun *Yia sou* (în sănătatea ta) şi se sărută pe ambii obraji, indiferent de sex sau vârstă. (Plecăciunea şi sărutatul mâinii rămân rezervate preotului şi naşului.)

În conversaţie se consideră totuşi indiscret să te interesezi prea amănunţit despre viaţa şi îndeletnicirile personale ale interlocutorului, chiar şi între prieteni. Dacă un „Ce mai faci?" simplu este întâmpinat cu un răspuns neangajant, şi nu cu un torent de detalii, nu trebuie să insişti, indiferent cât de nevinovat ar părea subiectul.

Statul normal la coadă este aproape necunoscut. Oamenii se mişcă (şi conduc maşina) în stil agresiv, iar gesturile lor nu sunt însoţite nici de cea mai mică intenţie

care să trădeze consideraţia faţă de binele şi liniştea vecinilor. Nu te aştepta la prea mult „vă rog” sau „mulţumesc” ori la ceva care să aducă a punctualitate, nu te aştepta nici ca grecul să-şi păstreze calmul în momente de criză. Asemenea greşeală se poate plăti cu viaţa, dacă nu ai şansa să supravieţuieşti şi să ai ce regreta.

La masă

Şi obiceiurile grecilor la masă lasă mult de dorit.

Coatele îşi fac loc peste tot, chiar şi în farfuriile cu garnituri, umerii saltă spre înălţimi, în ritmul cuţitului care taie; degetele au dreptul să intre în farfurie, şi nici rosul oaselor nu este interzis – până şi în restaurantele scumpe. Farfuriile comune pentru antreuri sau salate sunt foarte apreciate, iar muiatul pâinii în sos, cu mâna, se consideră o practică acceptabilă. Şi nu puţini reuşesc să mestece cu gura larg deschisă, ba chiar să şi vorbească, printre înghiţituri.

Ceea ce le lipseşte grecilor în materie de maniere la masă compensează din plin cu voie bună şi ospitalitate. Atunci când se află câţiva greci printre invitaţi, până şi la cel mai oficial dineu se va râde din toată inima, începând de pe la felul doi – spre folosul tuturor celor prezenţi.

Obsesii

Urmărirea câştigului uşor este una din principalele obsesii ale naţiunii, după cum o demonstrează şi existenţa a o jumătate de duzină de loterii de stat, care produc cam doi milionari în fiecare săptămână (şi alimentează Trezoreria cu sume frumoase). Majoritatea grecilor îşi cumpără cu regularitate biletele de loterie, aşa cum alţii îşi iau ziarele, după care pică în reverie plănuind ce vor face cu banii. Odată ce trece ziua tragerii (şi dezamăgirea care o însoţeşte), ciclul se reia, cu optimism nedomolit. Exact la fel, tot cu speranţa la un profit frumos, oricine are cu ce va juca la bursă.

Chiar dacă Grecia este o ţară săracă, în secolul XXI majoritatea grecilor au mai mulţi bani decât ştiu cum să cheltuiască. Banii mângâie orgoliul noii burghezii, care se manifestă prin achiziţionarea de maşini, blănuri şi proprietăţi. Nevoia de etalare este de înţeles: majoritatea grecilor citadini au plecat de la ei din sat către marile oraşe (şi mai ales spre capitală) abia acum cincizeci-şaizeci de ani, şi, firesc, mentalitatea lor nu a avut timp să se adapteze noilor condiţii de viaţă, fiind nevoie de încă cel puţin două generaţii ca să se transforme într-o adevărată clasă mijlocie.

Popularitatea imensă a serialelor melodramatice –

Dinastia, *Dragoste şi putere* şi telenovelele braziliene şi greceşti care le imită – este direct proporţională cu lipsa de siguranţă a grecilor. Prin ele, pot consuma toate acele lucruri pe care nu şi le pot permite sau nu au curajul să le facă în viaţa reală. La fel de populare sunt emisiunile de jocuri care, prin oferta de premii de toate categoriile, de la prăjitoare de pâine la automobile, sau, şi mai bine, la bani-gheaţă, le satisfac setea de profituri obţinute fără efort.

Ar fi de aşteptat ca grecii, mai mult ca oricine altcineva, să fie obsedaţi de moştenirea lor clasică, dar nu este deloc aşa. Chiar dacă memoria le funcţionează foarte bine, privesc totul cu nonşalanţă – avem, desigur, de-a face cu o situaţie în care familiaritatea dă naştere unei forme de dispreţ. Îşi amintesc de strămoşii iluştri doar când gloria lor poate servi unui scop practic, cum ar fi botezarea unei companii noi sau găzduirea Jocurilor Olimpice din 2004.

Cel mai profund respect îl poartă eroilor din Războiul pentru Independenţă. Apoi, mai sunt extrem de mândri şi pentru că, în vremea celui de-al Doilea Război Mondial, au luptat împotriva Axei, când restul Europei capitulase. „Nu mai putem spune că grecii luptă ca nişte eroi, trebuie să spunem că eroii luptă ca nişte greci”, a notat Winston Churchill.

Sărbătorile naţionale greceşti (25 Martie şi 28

Octombrie) amintesc de cele două războaie, cu nenumărate steaguri fluturând şi emoţii. Deşi nu manifestă mare interes faţă de Grecia clasică, dacă ar îndrăzni cineva să conteste cea mai neînsemnată părticică din tradiţia antică, grecii moderni s-ar ridica în apărarea ei la unison, considerând orice gest de dispreţ la adresa trecutului istoric un afront personal, o jignire a propriei lor *philótimo*.

Destindere şi distracţii

Cum se ştie, englezul îşi consideră căminul castelul său. Pentru grec, căminul este mai degrabă un soi de han de la margine de drum, folosit (cu rare ocazii) numai în scopuri practice – odihnă, garderobă, mâncare, uneori; nu îl locuieşte cu adevărat. Grecului îi place cel mai tare să „iasă". Ar face orice decât să stea acasă şi, dacă ar putea, şi-ar petrece tot timpul liber „în oraş", cu familia şi prietenii.

Cei care preferă să stea acasă şi ies rar, după multă gândire, sunt consideraţi oarecum excentrici – dacă nu de-a dreptul mizantropi.

Grecul obişnuit este o fiinţă cât se poate de socială: se dă în vânt după aglomeraţie, vrea să vadă şi să fie văzut. Nicio altă ţară nu se poate lăuda cu o reţea atât de vastă şi de variată de cafenele, cafeteria, taverne, restaurante, baruri, cluburi de noapte şi localuri cu muzică la *bouzouki* – toate pline-ochi, şapte zile pe săptămână.

Masa în oraş este distracţia preferată a grecului, mai ales dacă restaurantul ales oferă şi un spectacol live sau acompaniament muzical la clinchetul tacâmurilor şi al sticlei. În opinia grecului, cel mai bine îşi petrece seara cu *paréa*, adică alături de alte două sau trei cupluri din vasta sa colecţie de prieteni (şi copiii, pe deasupra, dacă nu a

reuşit să convingă pe nimeni din familie să aibă grijă de ei), instalaţi cu voioşie la masă, în tavernă (în aer liber, de primăvara devreme până toamna târziu). Acolo se pun pe mâncat (excesiv), pe băut (cu moderaţie) şi pe sporovăit (volubil) până târziu în noapte, în vreme ce copiii maltratează pisicile vagaboande mereu prezente sau moţăie pe scaun.

Dar acest mod de viaţă nu este specific doar vieţii metropolitane. Nu există sat în Grecia, oricât de umil ar fi, care să nu se laude cu inevitabilele cafenele şi câteva localuri de noapte. Nu există piaţă în toată ţara care, în zile însorite, să nu se umple cu mese şi scaune, unde lenevesc mai toţi localnicii, de parcă nu ar exista şi ziua de mâine.

Grecul are nevoie de cel puţin patru scaune cu picioare drepte ca să lenevească aşa cum se cuvine: se aşază pe unul, îşi plasează fiecare picior pe braţul a încă două şi, lăsându-se pe spate cu scaunul pe care stă, se sprijină încolăcindu-şi mâna pe spătarul altui scaun, plasat strategic alături. Şi uneori s-ar putea să fie nevoie şi de un al cincilea scaun, pe care să-şi lase haina. (Cafenelele moderne, care folosesc scaune pe care nu le poţi înclina, au cam stricat acest sport străvechi.)

După toate astea, se poate pune întrebarea cine mai munceşte şi când. Potrivit zvonurilor, doar aproximativ 5%

din greci muncesc cu adevărat. Restul de 95% evită, pe cât posibil.

Time Out

Pentru grecul mediu, munca este ceva ce se face (blestemându-şi norocul) între sărbători. În Grecia există douăsprezece sărbători legale, plus douăzeci şi două de zile lucrătoare, plătite, de concediu, vara. Acestea, combinate cu weekendurile, concediile de boală şi diversele greve, îi permit grecului întreprinzător să-şi petreacă aproximativ o jumătate de an făcând ceea ce-l încântă cel mai tare, adică nimic. Drept urmare, câte două săptămâni din preajma sărbătorilor de Crăciun şi de Paşti şi în timpul celor mai calde luni de vară (iulie şi august), în ţară încremeneşte aproape totul.

În weekenduri şi în alte vacanţe de scurtă durată, grecul îşi înghesuie nevasta, copiii şi soacra în maşină şi pleacă la ţară, cu hotărârea unui leming la vreme de migrare. Odată ajuns la destinaţie, eliberează copiii şi se pune iarăşi la o masă de tavernă. Duminică seara, familia se alătură acelei treimi din populaţia Greciei care se înapoiază în ritm de melc în nefericita capitală pe cele trei înfundături botezate autostrăzi.

În perioadele mai lungi de sărbători şi concedii,

orăşenii consideră firesc să reia legătura cu pământul, ca să spunem aşa – adică să se întoarcă în satul natal.

Grecii din clasa de mijloc pleacă adesea în concediu în străinătate, de obicei în grupuri organizate. Prioritatea lor absolută rămâne shoppingul la malluri (asupra cărora se năpustesc ca roiurile de lăcuste); vizitarea obiectivelor turistice vine abia pe locul doi. Consideră orice lucru cumpărat în străinătate de calitate mai bună, mai ales chilipirurile, sezonul de ieftiniri de la Londra rămânând obiectivul preferat. Merită menţionat că *megla*, termen de argou, provine din „Made in England", semnificând eleganţă şi calitate supremă. Dimpotrivă, termenul *jampa*, derivat din „Made in Japan", înseamnă foarte ieftin.

Sex

Potrivit unui studiu recent, desfăşurat în rândul fetiţelor neastâmpărate care călătoresc mult („fetele bune ajung în rai – fetele rele ajung unde vor"), cununa de laur „Amantul Latin" împodobeşte capetele cârlionţate ale grecilor – spre marea dezamăgire a italienilor, care sosesc (gâfâind) pe locul doi.

Se ştie bine că turistele din regiunile europene mai reci se adună în fiecare vară în insulele greceşti mânate de un singur gând: sexul. Aici se întâlnesc cu tineri ce au în

minte aceleaşi intenţii – faimoşii *kamákia* (în traducere liberă, „harpoane”, deoarece „pescuiesc”) – care în restul anului îşi văd de îndeletnicirile lor obişnuite de angajaţi sau studenţi, dar care, cum vine vara, pornesc marea orgie sexuală. Ei îşi consideră eforturile amoroase un serviciu adus umanităţii, oferindu-le demoazelelor inhibate şi palide din nord experienţa ameţitoare a virilităţii scăldate în soare şi a nopţilor picante, catifelate, la malul mării.

Grecii sunt un popor extrem de senzual. Părerea că i-ar caracteriza reţinerea mic-burgheză faţă de sex, în general, se dovedeşte total greşită, deoarece conservatorismul lor rămâne strict la nivel superficial. Nici nu ar fi de mirare, ştiind că sunt crescuţi în spiritul celei mai adulterine mitologii adunate vreodată în locul nevinovatelor cântece de leagăn.

Iar dacă ar fi să auzi la conversaţia liberă dintr-un grup de prieteni (fie el format exclusiv din femei ori bărbaţi, sau mixt), nu îţi va veni să-ţi crezi urechilor. Ce au făcut, cum au făcut, de câte ori şi cu cine (majoritatea grecilor şi grecoaicelor fac parte din categoria celor slobozi la gură – păstrând cu sfinţenie secretul, desigur), iată o poveste atât de ostentativă şi ornamentată cu asemenea detalii elocvente, încât, prin comparaţie, versiunea neepurată a pieselor lui Aristofan ar arăta de-a dreptul inocent.

Majoritatea bărbaţilor, indiferent că sunt fericiţi în căsnicie sau nu, consideră că onoarea îi obligă să facă avansuri oricărei femei prezentabile. Legătura care urmează – pe cât de superficială, pe atât de efemeră – are doar în rare cazuri urmări asupra stării civile a partenerilor. Bărbatul grec are relaţii amoroase pentru a-şi satisface egoul şi pentru a-şi mai condimenta puţin viaţa şi, indiferent cât s-ar strădui el să susţină contrarul, nu îşi va lăsa aproape niciodată nevasta pentru amantă. Soţia – la rândul ei simţindu-se în deplină siguranţă pe tronul de regină a stupului – va respinge toată povestea ridicând din umeri (dacă ar prinde de veste), spunând: „Bietul de el, nu-i în stare să refuze nicio pisică. E bărbat, cum ar putea să se împotrivească firii lui?”

Apoi, nici doamna nu se dă în lături să-i plătească cu aceeaşi monedă. Dar, de obicei, cu cât o femeie e mai puţin credincioasă, cu atât mai tare crede soţul în ea. „Pune-i coarne bărbatului şi nu recurge la vrăji şi la licori fermecate!” spune o vorbă veche despre cum să obţii fericirea familiei.

În ciuda senzualităţii lor, sau poate graţie ei, se pare că grecii nu au nevoie de stimulente sexuale, atât de căutate într-alte părţi. În Grecia există puţine sex-shopuri, iar filmele porno sunt urmărite mai mult ca distracţie decât ca stimulent.

Pe de altă parte, grecii au mare credinţă în calităţile afrodiziace ale stridiilor şi uleiului de măsline, fiind convinşi, în acelaşi timp, că băuturile carbogazoase şi sifonul dăunează virilităţii.

Pentru greci, sexualitatea este darul făcut de Dumnezeu omenirii şi găsesc în actul sexual o bucurie în sine. (Astfel încât Grecia înregistrează una din cele mai ridicate rate de avorturi din Europa.) Dacă încerci să-i explici unui grec preceptul bisericilor occidentale, potrivit cărora amorul într-alte scopuri decât cel al procreării este un păcat, îţi va râde în faţă şi îţi va spune că, dacă Domnul avea asemenea intenţie, El ar fi lăsat ca bărbatul şi femeia să intre în călduri o dată pe an, ca animalele.

După cum recunosc chiar ei: „Zgârie puţin un grec şi vei descoperi un păgân.” Conceptul de „păcat” are rădăcini cât se poate de superficiale în viaţa obişnuită a Greciei. Astfel, cel puţin în oraşe, nu există lucruri de genul „trăitului în păcat” cu altcineva, de vreme ce, potrivit legii, femeile nu mai sunt obligate să adopte numele soţului (iar copiii pot lua numele oricărui părinte) şi nu mai există nicio modalitate la îndemână de a şti dacă un cuplu este sau nu căsătorit. Termenii de „soţ” şi „soţie” se utilizează nediscriminat, indiferent de starea civilă.

Mâncare şi băutură

Grecia este ţara în care au fost inventate ambrozia şi nectarul, dar, bineînţeles, şi cucuta. Consecventă stilului ei, în Grecia întâlneşti multe mâncăruri subtile şi alese, dar există şi hrană comercială care, judecând după gust, ai zice că nu o să scapi cu viaţă odată ce ai apucat să o mănânci.

Din punctul de vedere al grecului obişnuit, mâncarea naţională este *phassoláda*, o supă groasă cu fasole, roşii şi morcovi (o masă în sine, mai ales dacă se adaugă şi hering afumat), iar duminica şi de sărbători preferă friptură de miel sau ied, cu cartofi copţi în sosul respectiv.

Deşi fiecare regiune are specialităţile ei (mâncăruri suculente din carne gătită cu o varietate de sâmburi şi fructe uscate, plăcinte cu umpluturi originale, între foi subţiri, făcute în casă şi legume umplute, într-o paletă bogată de culori), tendinţa generală este prepararea de mâncăruri la tavă şi stufaturi.

Majoritatea mâncării se găteşte cu ulei de măsline limpede, verde-auriu-deschis, sau cu margarină din ulei, ceea ce, odată ce se adaugă şi roşii coapte, o îneacă într-un sos intens purpuriu, numai bun să fie înfulecat cu bucăţi de pâine. Mâncărurile „albe” (fără roşii) sunt asezonate cu zeamă proaspătă de lămâie sau drese cu un

sos gros, din ou cu lămâie.

Animalele tinere – viţel, miel, purcel de lapte, pui fraged – constituie carnea preferată a grecilor. Peştele argintiu şi auriu de Mediterană – plătică-de-mare, biban-de-mare, roşioară, sardină, plevuşcă şi multe altele – constituie baza multor mâncăruri cu arome delicate, toate speciile fiind cât se poate de diferite de cele din apele reci ale Atlanticului. Crustaceele, cefalopodele şi moluştele – prăjite, fripte sau crude – sunt delicioase antreuri sau chiar feluri principale.

Legumele – varietăţi diverse, proaspete, de fasole, vinete, bame, dovlecei, anghinare, cartofi, ardei, sfeclă, broccoli etc. — sunt gătite ca fel principal (fie împreună cu carne, fie singure) şi doar rareori mâncate sub formă de garnitură.

Grecii se dau în vânt după desert şi prepară un sortiment infinit de dulciuri şi de produse de patiserie. Pregătesc dulceţuri şi gemuri din toate fructele (chiar şi din petale de trandafir, flori de portocal, coji de pepene verde şi vinete mici); coc sute de feluri de pâine tradiţională grecească, prăjituri şi biscuiţi şi copiază toate mărcile de bomboane occidentale şi toate amestecurile perverse, însiropate, ale Orientului Mijlociu, baclavalele şi sarailiile din foi subţiri şi crocante, nuci pisate şi mirodenii.

Orele de masă sunt la fel de dezordonate ca şi grecii înşişi: prânzul între unu şi jumătate şi cinci şi jumătate după-amiază (în funcţie de programul de muncă al fiecăruia), iar cina după zece seara. Ceaiul de la ora cinci nu există, dar o ceaşcă de cafea după orele de siestă se consideră un întăritor universal.

Deşi majoritatea grecilor declară cu dispreţ: „Eu nu mănânc nimic la micul dejun” (de parcă micul dejun ar fi un obicei degenerat, aproape depravat), de obicei beau o cafea cu câţiva pesmeţi sau biscuiţi pe la şapte şi jumătate dimineaţa, înainte să plece de acasă. La unsprezece, la un pas de inaniţie, mănâncă o *tyrópitta* (o plăcintă cu brânză *féta* revărsată şi fierbinte).

Pe la prânz, cei care îşi pot îngădui răgazul se întâlnesc cu prietenii la un aperitiv (*ouzo* ori bere) şi *poikilía* (o gustare caldă sau rece) care poate să fie o masă în sine.

Prânzul sau cina sunt mese simple: un fel principal, spre exemplu mâncare de vinete cu carne tocată de viţel, sau porc cu ţelină, sau pui cu bame – plus o salată verde sau de roşii. Brânza, de obicei o *féta* albă sfărâmicioasă, din lapte de capră sau de oaie, se mănâncă în timpul mesei, şi nu la desert, iar pâinea nu lipseşte, bucăţile fiind muiate în sosul de carne sau cel al salatei.

La desert se servesc fructe delicioase, bine pârguite

de soarele puternic al Greciei, iar masa bogată se încheie invariabil cu o cafea grecească. Se serveşte fără lapte, în ceşcuţe, preparată după nenumăratele reţete care indică proporţia dintre cafea, zahăr şi apă. Grecii nu consideră cafeaua cafea dacă nu are stratul de caimac spumos şi maroniu la suprafaţă şi aproape un centimetru de zaţ pe fundul ceştii. Cunoscătorii o sorb fierbinte, cu înghiţituri mici, prima fiind însoţită de un oftat de satisfacţie profundă.

Întâlnirile cu prietenii, fie întâmplătoare sau programate, sunt de obicei pentru un pahar (sau mai multe) la orice oră din zi şi din noapte (în Grecia nu există obligaţia ca localurile să respecte un anumit program), dar se întâmplă foarte rar ca grecul să bea singur. Drept urmare, foarte puţini greci au probleme cu alcoolul.

În anii din urmă, whisky-ul aproape a devenit o băutură naţională a Greciei. Până şi în cele mai izolate sate, departe de metropolă, licorile locale, *rakí* sau *tsikoudiá*, au fost împinse pe locul al doilea. Grecii beau patruzeci şi cinci de milioane de sticle de whisky pe an – ceea ce înseamnă că au pătruns în liga ţărilor cu cel mai mare consum pe cap de locuitor din lume.

Cultură

În comparaţie cu cea clasică, a Antichităţii, cultura grecească modernă nu reprezintă decât o biată notă de subsol, într-un volum de proporţii monumentale. Cu toate astea, dacă o judecăm independent, fără să ţinem seama de povara moştenirii clasice, ea este departe de a fi insignifiantă.

Scriitorii şi poeţii greci (printre care doi laureaţi ai Premiului Nobel) au dat şi continuă să dea opere care ar fi avut o influenţă cu mult mai mare în sfera literară mondială, dacă ar fi fost scrise într-o limbă de circulaţie mai largă. Compozitorii, pictorii şi artiştii greci îşi câştigă mai uşor recunoaşterea internaţională. În realitate, de multe ori devin faimoşi mai întâi în străinătate, şi doar apoi încep să fie apreciaţi şi de conaţionalii lor.

Toate astea rămân însă într-o sferă inaccesibilă grecului obişnuit. Există case în care (cu excepţia manualelor şcolare) nu trec pragul decât serii enciclopedice în coperte aurii, ţipătoare, cu rol exclusiv decorativ. Până nu de mult, auzeai o mamă spunând: „Ţi-am luat o carte şi anul trecut, la ce-ţi mai trebuie încă una?”

Majoritatea grecilor rămân cu lectura la nivelul ziarelor şi al revistelor glossy, cu cât mai pline de ştiri

senzaţionale, cu atât mai bune. Cărţile preferate: bestsellerurile şi ediţiile de masă – literatură poliţistă, de aventuri şi de dragoste, de autori greci sau străini, în traducere. Operele serioase se vând rareori în tiraje mai mari de câteva mii de exemplare, de vreme ce doar un grec din patru citeşte o carte pe an. Acelaşi lucru se poate spune şi despre muzica clasică, teatru şi arte plastice: când apare o creaţie cu adevărat de valoare, ea este apreciată şi gustată de o elită. În afara unui post de radio specializat, de stat, se difuzează muzică clasică doar la decesul personalităţilor.

Din câte s-ar zice, în Grecia modernă cultura şi preocupările grecului mediu se desfăşoară în planuri bine separate, menite parcă să nu se intersecteze vreodată. Dar cu Grecia nu poţi fi niciodată sigur. Interesul actual faţă de cultură ar putea să fie un semn că şi planurile bine separate ar putea să se întâlnească, odată.

Cântece cu tâlc

Cultura pătrunde, de fapt, în sângele grecilor prin muzică. Dacă poemele unor poeţi greci importanţi, de calibrul lui Gatsos şi Ritsos, sau ale laureaţilor Premiului Nobel Elytis şi Sepheris, au fost puse pe muzică de compozitori de talia lui Theodorakis ori Hadzidakis, au fost

cântate peste tot în Grecia. Versurile lor minunate, eliptice, vorbesc despre iubire şi trădare, bucurie şi moarte, glorii apuse şi cauze pierdute:

Nu-i decât o rândunică şi primăvara e scumpă,
Soarele ca să se învârtă e nevoie de trudă.
Mii de morţi trebuie să împingă la roţi,
Şi cei vii să-şi sacrifice sângele, şi ei,
Pe nisipul bălan al plajei
I-am scris numele.
O adiere de vânt,
Şi scrisul s-a şters.
Nu plânge după Naţiunea Romană.
Când stă să se prăbuşească,
Şi cuţitul i-a ajuns la os
Şi jugul îi apasă grumazul,
Se ridică iarăşi, prinde inimă şi avânt,
Şi străpunge balaurul cu suliţa soarelui.
Soare înalt al Dreptăţii, şi tu, mirt al gloriei,
Nu uitaţi, vă rog, nu-mi uitaţi ţara.

Asemenea stihuri eroice, amare, adesea melodramatice îi emoţionează fulgerător pe grecii despre care scriitoarea Edith Hamilton spunea: „Nu se întristează niciodată. Pur şi simplu devin elegiaci.”

Firesc pentru grecul cel extrovertit să-şi exprime sufletul prin limbajul emoţional al muzicii – şi, în

circumstanţe favorabile, uneori reuşeşte. Tema filmului *Niciodată duminica* reprezintă modelul original al popularelor *rembética* (cântece provenite din subcultura demimondenă). Acest gen, alături de muzica populară şi de lucrările moderne pe care le-a inspirat, exprimă esenţa spiritului grec.

Tristeţea şi sentimentul de deznădejde din subtextul celor mai multe *rembética* amintesc de unele balade irlandeze. Sunt interpretate în acorduri răscolitoare de *bouzouki*, instrument asemănător unei mandoline, iar ritmul lor (patru sau cinci motive cu nesfârşite variaţiuni) este vechi de mii de ani – ecou al civilizaţiilor apuse.

Grecii evocă mereu versuri din cântece în discursul lor. Până şi comentatorii de radio recurg la metodă pentru a-şi susţine un punct de vedere. Ştirile, programele politice, recenziile culturale etc. sunt presărate din belşug cu pasaje din cântece bine cunoscute, mergând uneori până la compoziţii din anii patruzeci.

Spre exemplu, ministrul de Externe dă un interviu într-o chestiune de vitală importanţă naţională. Apoi urmează o piesă care îi replică: „Ascunzi secrete, pui deoparte documente…” Un alt ministru nu s-a descurcat prea bine şi se află în dizgraţie. Este dojenit şi la radio, cu un cântec ale cărui versuri spun: „Faci greşeli, ce se întâmplă cu tine?” Un lider sindical explică de ce şi cum se

desfăşoară o grevă, iar melodia îl acompaniază: „Haideţi! Sculaţi! Ieşi în stradă!” Când buletinele de ştiri anunţau în 2003 invazia aliaţilor în Irak, vestea se continua adesea cu o melodie de dans din buric, în care solistul declara: „Pe străzile Bagdadului am văzut silueta ei fermecătoare şi dorinţa mi-a luat minţile…”

Alte cântece greceşti cu tâlc au predilecţie pentru trimiterile la istorie. Ritmul marilor şlagăre acoperă întreaga gamă, de la rock şi rap la vals şi *syrtaki*, dar versurile nu au nicio asemănare cu versiunile occidentale. Conţin atâtea referiri la evenimente sau personalităţi istorice, începând de la războaiele recente şi mergând până la căderea Troiei, încât străinul are nevoie de explicaţii ca să aprecieze înţelesul sau ca să priceapă de ce un cântec anume îi înlăcrimează pe ascultătorii greci. Trecutul face parte integrantă din viaţa cotidiană a Greciei într-o asemenea măsură, încât, chiar dacă reuşeşti să-i scoţi pe greci din Istorie, nu vei reuşi să scoţi Istoria din greci.

Grecii se desfată cu aceste cântece nu numai cât sunt treji, ci le acordă şi preţuirea supremă – adică preferă să le interpreteze chiar ei, la vreme de beţie:

Duminică întunecată eşti ca inima mea,

Ca ziua în care bucuria mi s-a risipit.

(în 1941, germanii au intrat în Atena într-o duminică)

Istoria, marea târfă, a rânduit că am ajuns la capăt…

Ziua să mă bat în redute – cu spada în flăcări –

Iar noaptea să strâng în braţe o turcoaică.

(în timpul Războiului de Independenţă – versuri care au atras o notă oficială de protest din partea guvernului Turciei moderne)

Mamă, Smirna arde – visele noastre s-au sfârşit.

(masacrul de la Smirna, din 1922)

Totul ar fi perfect, dar există o capcană inevitabilă. Majoritatea grecilor cred că muzica nu-i bună de nimic dacă nu e tare, şi în majoritatea localurilor unde se ascultă orchestre de *bouzouki* există şi boxe care ar face faţă şi pe un stadion olimpic.

În cluburile de noapte „grandioase”, cu reflectoarele lor multicolore, cu solişti în costume cu paiete şi scenografie de prost-gust, încasezi decibeli suficienţi să scoale şi morţii din mormânt. Grecii numesc aceste locuri de petrecere *skiládica*, cuşti de câine, iar motivul îl puteţi alege şi singuri, dintre următoarele variante: a) oferta muzicală este doar cu puţin mai bună ca lătratul; b) atmosfera aduce aminte de o haită dezlănţuită şi c) dacă le frecventezi, ai mari şanse să te mănânce câinii, până la urmă.

Cunoscătorii preferă să se întâlnească în taverne unde cântăreţii fac uz de un minim de asistenţă electronică

sau deloc, într-o atmosferă de o tai cu cuţitul, plină de fum de ţigară şi trăire. Aici poţi vedea, minunat executate, dansurile expresive din vechime – solemne, jucăuşe sau încărcate de senzualitate orientală. Iată cum descrie un asemenea dans pictorul şi umoristul Bost:

„Bărbatul – cu haina descheiată, cu o ţigară atârnându-i între buze, cu expresie amară şi ochii lăsaţi în jos – stătea nemişcat în mijlocul ringului. Ca şi cum ar fi vrut să-şi păstreze echilibrul, şi-a deschis braţele larg, aidoma unor aripi, ca o pasăre mare, rănită, şi s-a pornit. Dansator minunat. Era ca de pe altă lume – nu-i păsa de noi, nici nu existam, din punctul lui de vedere – dansa numai pentru sine. Solemn, mândru şi neînfricat, se lua la harţă cu Dumnezeu şi înfrunta Moartea. Moartea voia să pună gheara pe el, el făcea câţiva paşi şovăielnici într-o parte, evitând-o. Până la urmă, reuşea să-i scape, fiind mai isteţ şi mai cutezător decât ea. Se plasa când la dreapta, când la stânga, cu mişcări precaute, rituale. Îşi cântărea şi îşi studia fiecare pas, ca şi cum s-ar fi aflat pe teren minat.”

Grecii fiind veritabile păsări de noapte, toate distracţiile despre care vorbim încep pe la miezul nopţii, iar vedetele îşi fac apariţia pe scenă abia după unu. (Raidurile poliţiei, menite să pună în aplicare tentativele spasmodice ale guvernului de a-i trimite pe greci la culcare

mai devreme, sunt considerate un simplu deranj.)

Nimeni nu-şi bate capul că a doua zi este lucrătoare, cel mai probabil. Fericiţi, după o noapte de pasiune dezlănţuită, se retrag în patul lor, cuprinşi de o dulce beţie, iar dimineaţa ajung la birou cu ochii cât cepele.

Limbă

Limba greacă s-a schimbat din vremea lui Platon (cu patru secole înainte de Hristos) şi până în prezent mai puţin decât engleza din vremea lui Chaucer (secolul al XIV-lea d. Hr.) şi până astăzi.

Vreme de multe veacuri, limba greacă a fost limba comună a lumii antice din jurul Mării Mediterane – limba culturii şi a comerţului, limba în care au fost propagate ideile noi, precum creştinismul. Orice roman educat ştia greceşte şi, astfel, mii de cuvinte au fost cuprinse în vocabularul latin şi apoi transmise în limbile europene de astăzi prin învăţaţii din Evul Mediu şi din Renaştere, care vorbeau greaca la fel de fluent ca latina.

Cât despre limba engleză, aproximativ o treime din cuvinte sunt termeni greceşti transliteraţi sau de origine grecească. În afara majorităţii vocabularului medical, ştiinţific şi literar, a sutelor de nume atribuite plantelor, animalelor şi fenomenelor naturale, descoperim cu surprindere că şi în limba de zi cu zi există nenumărate cuvinte derivate din greacă.

Dacă nu ar fi fost grecii să-l numească pe Ieşua **Iisus**, supranumindu-l **Hristos** (Cel Uns), unde ar fi rămas **Creştinismul**? Biserica nu ar fi avut **Biblie**, **profeţi**, **îngeri** în **Paradis**, **apostoli**, **martiri**, **episcopi**, **imnuri**,

colivă, **coruri**, **sihăstrii**, **cripte**, **mănăstiri**, **rozarii**, **potire**, **parohii**, **cimitire**, **idoli**, **litanii**, **exorcişti**, **eretici**, **atei**, **blasfematori**, **satanişti**, **demoni**, **diavoli** sau **dogme** – şi nimeni nu ar fi spus **Amin**.

Nimic nu ar fi putut fi **misterios**, **eteric**, **tragic**, **magnetic**, **democratic**, **nostalgic** ori **automatic**. Nimeni nu ar fi putut fi **patriotic**, **flegmatic**, **animat**, **diplomatic**, **dominant**, **ilar**, **faimos**, **european**, **ingenios**, **nervos**, **isteric**, **ironic** sau **anonim**.

Nu ar exista **strategie**, **tactică**, **politică**, **etică**, **aristocraţi**, **dandy**, **nimfomane**, **anarhişti**, **eroi**, **istorie**, **şcoli**, **argumente**, **organizaţii**, **simboluri**, **diamante**, **piraţi**, **tigri**, **roze**, **papirus**, **litere**, **boxe**, **termosuri**, **cupe**, **căni**, **cireşe**, **diete** ori **pizza** cu **piper** pe farfurii din **plastic**.

Artele ar trebui să se descurce fără **teatre**, **balerine**, **poeţi**, **dramaturgi**, **scene**, **comedie**, **cinema**, **circuri**, **staruri**, **acrobaţi**, **melodii**, **ghitare**, **corzi**, **simfonii**, **orchestre**, **televiziune**, **programe**, **critici**, **fotografii** şi **scandal**.

Iar tehnologiei i-ar lipsi **ideile**, **arhitecţii**, **metalul**, **discurile**, **hidraulica**, **inginerii**, **electrica**, **camerele**, **lămpile**, **poliuretanul**, **vernisul** şi **bomba atomică**.

Chiar dacă greaca modernă s-a descotorosit de majoritatea accesoriilor ei clasice, şi-a păstrat neschimbat

mai bine de 80% din vocabularul original. Restul se compune din cuvinte străine transliterate (latine, franceze, engleze, italiene, turceşti etc.), mărturie a nenumăratelor influenţe culturale. Spre exemplu, grecul spune party, pub, trolei, manichiură, caserolă, drive-in, creion, ruj, gol, parking, toast, adio şi totul este OK.

Puriştii se plâng că tinerii vorbesc un soi de „grecleză" şi că „se alege praful de frumoasa noastră limbă", iar cei mai toleranţi susţin că fenomenul prezintă „inventivitate în crearea unor cuvinte comparabilă cu aceea a lui Aristofan: spre exemplu, *freakáreessa* (sunt freaked out, am luat-o pe arătură); *groovátos* (un tip marfă), *crusháro* (a zdrobi), *speedátos* (cineva grăbit).

Cu mult timp în urmă s-a dezlănţuit un adevărat „război al limbilor" între intelectualii de stânga şi cei de dreapta. Aceştia din urmă vor ca poporul să vorbească o greacă „pură" (cea în care au fost scrise Sfintele Scripturi, sau aproape), iar cei dintâi doresc o formă ultrasimplificată, colocvială, de greacă „demotică" (cea vorbită pe stradă), deoarece despărţirea de trecut şi de limbajul aristocratic ar reprezenta semnul unui spirit „progresist". Ca şi cum britanicii ar renunţa deodată la engleza regală şi ar începe să predea dialectul cockney la şcoală.

Există o cale de echilibru, dar ea este ignorată de

politicieni şi, în funcţie de partidul aflat la putere, limba greacă execută un du-te-vino în care sunt prinşi la mijloc elevii, aidoma copiilor din familiile destrămate.

Umor

Deşi mulţi greci au un excelent simţ al umorului şi spirit ascuţit, ceea ce îi încântă în cel mai înalt grad (şi înţeleg cel mai bine) pe *hoi polloi* este farsa groasă, cu vulgare conotaţii sexuale. „Gusturile nu se discută”, după cum a comentat o doamnă când i s-a spus că poliţia îl caută pe fiul ei.

În fiecare stagiune se lansează cel puţin o jumătate de duzină de spectacole de revistă care prezintă, în faţa unor săli pline, satiră politică (stâlpul oricărui show) alternând cu aluzii sexuale fără perdea – adesea în versuri, în acompaniamentul muzicii uşoare. Spre exemplu, despre un politician important se poate spune că are ouăle atât de mari, încât le târăşte pe pământ, când merge; altul e atât de debil, încât e şi impotent, cât despre măsurile economice, ele sunt comparate (indiferent de cine e la putere) cu castraveţii vârâţi în fundul muncitorilor.

Din fericire, spiritul adevărat a supravieţuit, în ciuda atacurilor vulgarităţii. Poţi întâlni umorul spontan şi original, oriunde, la orice oră. Spre exemplu, un oraş a fost zgâlţâit de un cutremur puternic şi, deşi casele localnicilor nu au fost afectate, mulţi au preferat, speriaţi, să-şi petreacă noaptea de vară sub cerul liber, pe plajă. Un tânăr, văzând o domnişoară sexy singură pe o saltea de

baie, o abordează cu o propunere: „Ce-ai zice de un cutremur, bomboana mea?” Fata îl măsoară printre gene şi îi răspunde: „Depinde. Ce valoare ai, pe scara Richter?”

Glumele şi jocurile de cuvinte fac într-o asemenea măsură parte din dialogurile curente şi capătă asemenea forme întortocheate (de vreme ce grecii îşi iau libertatea să împrumute orice cuvânt străin şi să-l modifice potrivit gramaticii greceşti), încât limbajul colocvial rămâne o taină pentru oricine nu este familiarizat cu capcanele lui.

Grecii se dau în vânt după glume şi îşi găsesc mereu vreme să le spună prietenilor ultimul banc, din categoria celor în vogă în acel moment. Bobos, un mucalit spurcat la gură şi obsedat de sex, rămâne mereu la modă, s-ar zice:

Profesoara explică în faţa clasei adevărurile vieţii, trăgând concluzia că, după pubertate, o fată poate avea copii, dacă nu se păzeşte. „Atunci aş putea şi eu să am un copil, doamnă?” o întreabă Maria, în vârstă de nouă ani. „Ar fi mai dificil, dar, da, au existat cazuri…” îi răspunde profesoara. „Dar eu?” se aude ciripitul Elenei, în vârstă de cinci ani. „Tu? Nu, cu siguranţă!” Din ultima bancă se aude vocea lui Bobos, plină de încredere: „Ţi-am spus eu, Elena, nu era cazul să te îngrijorezi.”

Obiceiuri şi tradiţii

În Grecia, toată lumea crede în deochi, indiferent cât s-ar strădui să susţină că nu. Din acest motiv, nu există copil care să nu poarte o mărgică de culoarea turcoazului (uneori cu un ochi pictat pe ea), în chip de amuletă, iar şiraguri cu aceleaşi pietre împodobesc gâtul cailor şi măgăruşilor la ţară, şi la oraş retrovizoarele.

Un amestec de tradiţie şi de superstiţie mai străbate multe aspecte ale vieţii din Grecia. Spre exemplu, un grec nu va aprecia niciodată cât de simpatică, frumoasă sau elegantă i se pare o persoană (şi mai ales un copil) fără să-şi însoţească remarca de un *ptiu-ptiu* – ca şi cum ar scuipa politicos un fragment de tutun lipit de buză. La fel cum „bate în lemn”, ca să alunge invidia zeilor ori de câte ori se laudă cu ceva.

Grecii consideră de rău augur (şi proaste maniere, pe deasupra) să nu ofere celui care le intră în casă ceva de mâncat sau de băut, indiferent de ora sau de durata vizitei. Prin tradiţie, se servea dulceaţă pe o farfurioară, împreună cu un pahar de apă proaspătă, dar acum poate să fie orice: cafea, prăjitură, ciocolată, îngheţată sau un pahar de alcool. Obiceiul mai cere să nu pleci în vizită „cu mâna goală”, adică fără un cadou, cât de mic.

Musafirii şi purtarea lor joacă un rol important în

asigurarea prosperităţii într-o casă (adică cineva care în mod normal nu-şi va petrece noaptea sub acel acoperiş nu trebuie nici să se pieptene sau să-şi taie unghiile cât se află acolo), iar cel mai important este cel care-ţi calcă primul casa pe 1 ianuarie. Prin urmare, persoanele binevoitoare au mare căutare, oricine dorindu-şi să le primească vizita, oricât de dimineaţă. Trebuie să le intre cu dreptul în casă şi să le ureze în acelaşi timp gazdelor „Un An Nou cu fericire.” Pe vremuri, aduceau o rodie, pe care o zdrobeau de podea la intrare, căci se spunea că seminţele ei nenumărate aduc belşug tot restul anului.

Majoritatea obiceiurilor sunt legate de ritualurile religioase şi de anumite zile de sărbătoare, chiar dacă multe au origini păgâne şi au fost date cu un pospai de creştinism. De regulă, grecii nu sunt prea credincioşi, cel puţin nu într-o manieră bigotă, făţarnică, deoarece Biserica Ortodoxă Greacă nu îi urmăreşte cu ameninţări de foc şi pucioasă dacă nu se prezintă la liturghie, nici nu îşi vâră nasul în viaţa lor particulară.

Un obicei religios care datează din vremuri precreştine este cel de a făgădui o „ofrandă”: cei bolnavi sau aflaţi în primejdie se leagă să aducă sfântului ales de ei o mărturie de recunoştinţă, un soi de recompensă pentru ajutorul lui. Poate fi vorba de orice – de la construirea unei troiţe până la aprinderea unei lumânări.

Grecii mai oferă *táma*, o plăcuţă subţire, din argint, pe care se gravează un desen în miniatură reprezentând ce se cere să fie tămăduit sau salvat de la pericol (inimi, ochi, picioare, mâini, copii, până şi case, ambarcaţiuni şi automobile). Asemenea ofrande împodobesc ramele unor icoane venerabile, care nu sunt considerate simple picturi, ci obiecte sfinte în sine. Unele sunt capabile să facă minuni, se consideră, iar cea a Sfintei Fecioare de pe Insula Tinos atrage chiar mai mulţi pelerini decât Lourdes.

O tradiţie minunată legată de botezarea unui copil este aceea că naşul trebuie să dăruiască finului o cruciuliţă de aur cu lanţ şi un costum complet de sărbătoare, inclusiv cu pantofi, altfel copilul nu va avea niciodată suficiente haine şi se va „poticni” toată viaţa.

Viaţa după moarte

Optimismul nedisimulat al grecilor nu este nicăieri mai evident ca în obiceiurile lor funerare. Cum niciunul nu se consideră păcătos, sunt convinşi că, la moarte, se vor urca în norii special rezervaţi ai Raiului. Drept urmare, moartea nu-i îngrozeşte cine ştie ce.

Înmormântările sunt ceremonii extrem de complicate, urmate de cafea şi un pahar de tărie pentru toţi cei care participă şi de pomană (o masă cu mâncare de

peşte) pentru rudele apropiate şi prieteni. În a patruzecea zi se face un parastas când, în memoria răposatului, se împarte colivă.

Cum incinerarea vine în contradicţie cu dogmele Bisericii Ortodoxe, grecii sunt depuşi în morminte peste care se înalţă monumente şi cruci mari, albe, din marmură. (La trei ani după înmormântare, osemintele sunt dezgropate şi duse într-un cenotaf privat, rezolvând astfel problema supraaglomerării.) Decoraţiunile standard sunt florile, naturale sau din plastic, şi candela, în care flacăra arde mereu. În spatele mormintelor atârnă, nepotrivit, găleţi din plastic multicolor, care stau mărturie că rudele devotate vin cu regularitate şi spală plăcile de marmură.

Cimitirele sunt pline de oameni de dimineaţa până seara, în fiecare zi, iar preoţii în sutane se plimbă pe alei, gata să răspundă solicitării celor care vor să facă o slujbă de pomenire de zece minute la mormântul cuiva drag. Noaptea, licăritul lămpilor pe sub chiparoşii înalţi şi zvelţi conferă cimitirelor greceşti mai degrabă un aer senin decât bântuit de stafii.

Credinţa grecilor în viaţa (bună, pe deasupra) de apoi face ca Paştele să fie evenimentul lor religios cel mai important. Începe cu Săptămâna Luminată, în timpul căreia aproape toată lumea posteşte şi merge la biserică, măcar o dată, pentru câteva minute, ca să participe la

liturghiile speciale. Urmează procesiunea din Vinerea Mare a catafalcului lui Iisus Hristos, simbolic, acoperit de flori, şi culminează cu slujba ţinută în aer liber la miezul nopţii, în Sfânta Sâmbătă. Artificiile luminează cerul, în semn că „Hristos a înviat”, iar străzile se umplu de oameni care poartă spre casă lumânările aprinse.

Duminica Paştelui este de neconceput fără miel la proţap şi fără ouă roşii. (O persoană ţine oul strâns în pumn, cu partea ascuţită în sus, iar cealaltă îl loveşte cu partea ascuţită a oului său, spunând: „Hristos a înviat!”, răspunsul celuilalt fiind „Adevărat a înviat!” Apoi ouăle se întorc şi se reia procedura, cu roluri inversate.) În cele din urmă, familia rămâne cu o grămadă de ouă sparte, pe care le cojeşte, le taie în bucăţi şi prepară o excelentă salată de ouă, ziua următoare.

Ce se vinde şi unde

Magazinele greceşti sunt deschise după un program specific, care variază de la o zi la alta, de la vară la iarnă, ba chiar şi în funcţie de mărfuri.

Magazinul deschis la orice oră este chioşcul: o cabină de mici dimensiuni, de obicei cocoţată instabil la colţ de stradă şi împodobită cu ziare şi reviste. Vânzătorul dinăuntru poate oferi ţigări, ciocolată, timbre poştale,

bilete de autobuz şi o mulţime de alte mărunţişuri (de la îngheţată şi băuturi răcoritoare la cărţi de joc, aspirină şi prezervative) în funcţie de cât de întreprinzător este proprietarul. Dacă există pretenţii, şi vânzarea se face prin fereastra unei încăperi cu ziduri în toată regula, se poate cumpăra, practic, orice.

Anumite magazine oferă combinaţii interesante de mărfuri. Spre exemplu, farmaciile (*farmakéon*) vând medicamente, unele cosmetice şi sandale ortopedice, iar brutăriile iaurt şi băuturi răcoritoare. Brutăriile pot, de asemenea, să pună la cuptor, în schimbul unei sume, mâncarea pregătită de client sau să coacă pâinea sau biscuiţii preparaţi de oricine. În acest scop, este posibil chiar să pună la dispoziţie tăvile lor uriaşe, negre.

Cum nu este nevoie de licenţă specială, vinul şi băuturile spirtoase se vând la orice oră, în orice magazin care se ocupă de alimentaţie. Singura excepţie o reprezintă zilele de alegeri, când se poate cumpăra o sticlă doar pentru acasă, şi nu se poate bea un pahar în niciun loc public, asta, bineînţeles, dacă nu este convins chelnerul să aducă băutura în ceştile de cafea.

Conversaţie şi gestică

Un grec nu poate vorbi dacă nu are mâinile libere, iar un grec, când vorbeşte molcom, înseamnă că nu poate fi auzit decât de vecinii de cealaltă parte a drumului. Doi greci care susţin o conversaţie amicală par gata să se omoare între ei, iar un grup de greci exuberanţi par o haită de câini la vânătoare, care au dat de urma vulpii. Un grec taciturn, căzut pe gânduri, nu poate fi decât chinuit de migrenă.

Fiind atât de extrovertiţi, se iscă dialoguri aprinse pe orice subiect – dar mai ales de politică – între oameni care nu s-au văzut niciodată şi în locurile unde te-ai aştepta cel mai puţin. Grecii îşi declară deschis opiniile nu numai la cafenea, ci şi pe stradă, în autobuz sau în maxi-taxi. Asemenea dezbateri pot dura oricât, iar interlocutorii îşi susţin argumentele cu exemple din viaţa lor personală (cu lucruri pe care un englez nici nu ar visa să le mărturisească vreodată, nici măcar prietenului cel mai apropiat), fără să considere necesar să se prezinte, măcar. Odată încheiată discuţia, se despart şi rămân, ca la început, la fel de străini unii faţă de ceilalţi.

Grecul mediu are păreri bine conturate despre orice, de la călătoriile spaţiale la preţul tomatelor. Îi face plăcere şi să filosofeze asupra vieţii şi naturii lucrurilor, folosindu-

se de aforisme răsuflate – o distracţie care şi-a câştigat denumirea de „filosofie de butuc”, de vreme ce seamănă cu flecăreala unor pierde-vară care au băut prea mult vin.

Grecului îi place la nebunie să se audă vorbind şi, când este luat de valul propriei sale retorici, exagerările şi generalizările năvalnice pot uşor induce în eroare pe orice neavizat: există turişti care pleacă ferm convinşi că grecii îi mai venerează încă pe cei doisprezece zei olimpieni.

Al dumneavoastră, cu insultă

Dacă vrei să saluţi pe cineva de la distanţă, când vii sau când pleci, poţi striga *Yia sou* făcând cu mâna, dar trebuie să ai grijă să nu fluturi niciodată din mână cu degetele depărtate şi palma spre persoana respectivă, fiind vorba de o insultă gravă (echivalentă cu „Să-ţi sară ochii din cap!”), rezervată de obicei colegilor de trafic, care consideră că drumul le aparţine exclusiv lor.

Când sunt supăraţi în prezenţa străinilor, grecii se feresc să folosească vorbe şi gesturi vulgare, dar, între prieteni, totul este permis, perceput chiar în chip de glumă.

Unul din aceste gesturi, care înseamnă că nici nu-ţi pasă de părerea, de dorinţa sau chiar de ameninţarea cuiva, este o mişcare viguroasă în jos, în direcţia zonei

dintre picioare, însoţită, de obicei, de expresia „în p… a mea”. Sensul este: „Ceea ce spui mă interesează aşa de puţin, încât, dacă ar fi să notez, aş folosi un suport pe care nu se poate scrie.”

Un gest mai puţin comun, dar şi mai jignitor, este cel clasic, cu degetul mijlociu ridicat, semnificând „să ţi-o trag”, cu mâna întoarsă într-o parte într-un du-te-vino ritmic, pe direcţie orizontală.

Grecii, bărbaţi şi femei, deopotrivă, la toate nivelurile sociale, îşi presară discursul cu multe cuvinte de ocară, ca un lucru de la sine înţeles – nu numai când sunt nervoşi sau supăraţi, ci şi în glumă sau în semn de afecţiune. Expletivele folosite sunt variate, de la injurii comune până la detalii sexuale pline de sevă, atât de neaşteptate, încât ar lăsa muţi şi marinarii.

Cea mai răspândită sudalmă dintre toate este *malákas* (labagiu) cu toate derivatele ei, interpretat cu largheţe, de la „tembel” până la „tip cinstit, de treabă” sau „dragul meu prieten”. Substantivul *malakía* sugerează de obicei o „prostie”, dar se referă şi la greşeli comise sau lucruri pe care cineva le dezaprobă. *Gamó to* (fuck), ca şi derivatele sale, este folosit mai mult sau mai puţin cu înţelesul de „fir-ar afurisit!” şi, dacă nu este spus la supărare, trece mai degrabă drept o figură de stil.

Există şi multe alte flori interesante în grădina

limbajului grecesc colorat, spre exemplu: „Am un castravete în cur” (am ceva greu de făcut); „Domnul i-a dat un prepuţ, iar el a deschis tăbăcărie” (nu-i bun de nimic); „Scoate-ţi degetul din cur” (treci la muncă); „Îi trebuie un deget în cur” (are nevoie de un îndemn sau imbold să se pună pe treabă); „Ai procedat ca un cur” (ai făcut o gafă îngrozitoare, ai făcut o treabă foarte proastă).”

Iar răspunsul la „Ce să fac cu asta?” este „Înfăşoar-o şi bagă-ţi-o în cur”, chiar dacă e vorba de o bibliotecă.

Când vrei să faci pe cineva cu ou şi cu oţet, *putána* (curvă) şi *pustis* (homosexual pasiv) se consideră cele mai grave insulte şi sunt folosite în combinaţie cu cele deja menţionate. *Keratás* (încornorat) este folosit şi ca invectivă mai blândă.

Se mai spune şi „măgar” sau „catâr” unui bădăran, poponar (lipsit de maniere, iresponsabil şi neruşinat); „otreapă ordinară” (femeie de nimic) şi *Skásse* (crapă), cu sensul de „tacă-ţi gura!”

Sisteme

Sistemele greceşti sunt departe de regularitatea de ceasornic a celor din Germania, să spunem. Unele funcţionează (în felul lor), altele nu (de obicei, fără vreun motiv aparent), prin urmare trebuie să fii pregătit. Problema este că până şi conceptul de „sistem” rămâne de neînţeles pentru mai toţi grecii, chiar dacă bombăne mereu din cauza proastei funcţionări de acum legendare a infrastructurii lor.

Atena suferă perpetuu de lipsă de apă şi din cauza sistemului de alimentare extrem de învechit, efectul fiind că, în perioadele de secetă, cetăţenii trebuie să-şi reducă zdravăn consumul sau să plătească amenzi exorbitante. Seceta poate să afecteze şi distribuţia de energie electrică, ameninţând ca întreaga ţară să se cufunde în întuneric. Prea multă ploaie şi condiţiile de vreme proastă aduc aceeaşi ameninţare şi ţara intră în stare de urgenţă.

Reţelele telefonice s-au îmbunătăţit însă radical în ultimii ani, chiar dacă asta îi lipseşte pe greci de o mare sursă de distracţie: ascultarea accidentală a conversaţiilor unor necunoscuţi sau numere formate greşit – prilej de a face noi cunoştinţe.

Transportul public pare să nu cunoască vreun program, iar orele de vârf confirmă valabilitatea vechii

maxime: „Nu există conservă în care să nu poţi vârî încă o sardină.” Noul metrou din Atena a adus o mare uşurare călătorilor şi (surpriză!) funcţionează punctual şi eficient. Aeroportul Atenei, nou şi el, funcţionează la fel de eficient, iar un studiu la scară globală a arătat că este cel mai curat din lume. În schimb, zborurile interne nu fac risipă de punctualitate şi, chiar dacă cele internaţionale respectă programul, compania naţională a Greciei a rămas prilej pentru un zâmbet trist:

Un avion se pregăteşte să aterizeze la New York şi pilotul întreabă turnul de control cât este ceasul. „Dacă eşti Pan Am”, răspunde operatorul, „este paisprezece zero. Dacă eşti Air France, e ora două. Dacă eşti Olympic Airways, e marţi.”

Nu găseşti niciodată un taxi când ai nevoie, deşi Atena dispune de mai multe taxiuri decât oricare altă capitală europeană. În schimb, poţi face semn unui taxi chiar dacă este ocupat. Maşina încetineşte şi îi strigi şoferului cartierul unde ai vrea să ajungi. Dacă direcţia corespunde cu cea a celorlalţi pasageri, te poţi sui şi tu în maşină, dar va trebui să plăteşti suma întreagă (din punctul respectiv), ca şi cum ai călători de unul singur.

„În Grecia”, se spune, „nimic nu este mai statornic decât provizoratul.” Cu toate astea, având în vedere intenţia de a privatiza majoritatea serviciilor publice şi

necesitatea de a ajunge din urmă celelalte state membre ale Uniunii Europene, situaţia se ameliorează treptat şi funcţionarea lor nu va mai depinde de măsuri provizorii.

Pe de altă parte, este la fel de probabil ca în Europa unită şi grecii să-i corupă pe ceilalţi europeni, care vor ajunge şi ei să se bucure mai mult de viaţă, să muncească mai puţin şi să nu le pese de ziua de mâine.

Un lucru e sigur: oriunde există un număr apreciabil de greci, sistemul în care sunt angrenaţi va începe curând să funcţioneze după chipul şi asemănarea lor.

Educaţie

Niciun alt sistem nu atrage mai multe critici vehemente din partea grecilor decât învăţământul. Şi, conform obiceiului, nimeni nu ia nicio măsură, profesorii fiind cel mai puţin dispuşi să o facă. Spre exemplu, studiile clasice au fost mai mult sau mai puţin abandonate, fiind considerate prea dificile pentru copii (limitându-se la câteva noţiuni superficiale), greşelile de ortografie nu mai sunt corectate la clasă, pentru că astfel copiii ar putea suferi „traume”, iar cele mai multe şcoli se confruntă cu lipsa spaţiului suficient în clase şi se învaţă în schimburi. (Şcolile particulare sunt mult mai bune, dar foarte scumpe.)

Admiterea în universităţi (de stat, fără excepţie) se face prin examene la nivel naţional, căci visul oricăror părinţi greci rămâne să-şi vadă copiii absolvenţi, indiferent în ce domeniu, fiind dispuşi să cheltuiască averi ca să le asigure meditator particular. De obicei unul şi acelaşi cu profesorul incapabil să le vâre elevilor materia în cap dimineaţa, care reuşeşte să o facă strălucit după-amiaza, la tarife colosale. Cei care nu pot lua examenele, şi ai căror părinţi îşi permit, merg la studii în străinătate: admiterea se face mult mai uşor, iar diploma obţinută afară are greutate mult mai mare acasă.

Educaţia universitară îi ajută pe băieţi să mai amâne greutăţile vieţii din armată (pentru bărbaţi există diverse termene de încorporare, în vreme ce unităţile de femei sunt alcătuite din voluntare), dar de scăpat nu scapă, nici la treizeci şi cinci de ani. Recruţii mai tineri îi numesc „bunici” şi îi hărţuiesc fără milă, dar nu există altă cale, doar dacă nu eşti cumva dispus să te declari alienat mintal sau să te prezinţi la centrul de recrutare în travesti.

Păzeşte-te de grecii aflaţi la volan

Ca să fii un bun şofer în Grecia, dacă vrei să supravieţuieşti şi să rămâi întreg, ai nevoie de nervi de oţel, reflexe de artist la trapez şi un înger păzitor nemaipomenit de vigilent.

Grecii au o relaţie proastă cu aparatura care indică schimbarea direcţiei, prin urmare automobilistul neprevăzător poate avea o surpriză când maşina din faţa sa schimbă culoarul de mers, întoarce, încetineşte sau chiar se opreşte brusc, fără avertisment prealabil.

Trecutul pe culoarea roşie, depăşirile fanteziste şi alte nenumărate încălcări ale codului de circulaţie constituie mai degrabă regula, şi nu excepţia, la fel şi folosirea claxonului, cu orice prilej. „Ce înseamnă fracţiunea de secundă?” „Intervalul dintre momentul în

care se face verde şi cel în care grecul din spatele tău apasă pe claxon.”

Şoferul care călătoreşte prin Grecia are nevoie de vedere periferică excelentă şi să se uite bine, la stânga şi la dreapta, când se apropie de o intersecţie, indiferent ce spun semnele de circulaţie. Regula potrivit căreia vehiculele care vin din dreapta au prioritate este invocată abia după accident, ca să se stabilească cine poartă răspunderea.

Motocicliştii, de obicei fără cască, execută slalomuri printre maşini cu o nepăsare de îţi îngheaţă sângele în vene, ignorând cu bună ştiinţă că trotuarele şi incintele pietruite sunt destinate exclusiv pietonilor.

Sănătate şi igienă

Grecii se poartă ca struţii, atunci când e vorba de sănătate: dacă nu vorbesc despre problemele lor cu doctorul, indispoziţia va trece de la sine. Asta nu îi împiedică să relateze pe larg suferinţele prin care trec (până la cel din urmă detaliu oribil) oricui se arată dispus să asculte şi, cum aproape orice grec se consideră un Hippocrates, se aleg cu o mulţime de diagnostice şi propuneri de tratament. În general, consideră că sănătatea şi boala sunt predestinate, spunând: „Când ţi se termină uleiul din lampă, nu te mai ajută nici sfinţii, nici doctorii.”

Deşi nu le place să meargă la doctor, grecii înghit medicamente fără să stea pe gânduri, de aceea şi există aşa de multe farmacii – afacerile lor rămân mereu înfloritoare. Majoritatea medicamentelor (excepţie fac cele care dau dependenţă) se vând fără reţetă, la fel şi pilulele contraceptive. Prin urmare, antibioticele şi alte hapuri sunt înghiţite ca bomboanele. Grecilor nu le trece prin cap să întrebe un medic dacă pilulele care au vindecat tulburările asemănătoare ale vărului îndepărtat al vecinului vor avea acelaşi efect benefic şi asupra lor. Pur şi simplu le înghit, fără să se mai gândească.

În cazurile în care doctorul prescrie un tratament, grecul îl urmează rareori până la capăt. Potrivit studiului

unui medic de familie, numai 50% din cei care au nevoie de îngrijiri medicale se duc la doctor înainte ca starea lor să se fi agravat. Dintre cei care totuşi procedează astfel, numai jumătate se aleg cu reţete, iar doar jumătate din ei urmează tratamentul prescris. Mai puţin de jumătate din acest ultim grup respectă indicaţiile până la capăt şi se întorc la medic, pentru un control final. (Nu vă bateţi capul cu socoteala: se ajunge la circa 5% din numărul iniţial.)

Ipohondrii sunt rari şi singurii microbi de care se teme grecul mediu de la oraş sunt cei eventual transmişi de pisici şi de câini (ori eventual de animalele de companie ale vecinului). Prin urmare, de vreme ce grecii fac pe durii, prea puţini cred în medicina preventivă, considerând medicii un rău necesar, adică nu merg să-i viziteze decât atunci când toate celelalte metode au dat greş.

Cu toate că opt greci din zece se bucură de îngrijire medicală gratuită şi contribuie doar cu un procent din salariul lor pentru acoperirea cheltuielilor de spitalizare sau medicamente, sistemul naţional de sănătate (şi asistenţa medicală superioară asigurată de diverse sindicate membrilor lor) nu se ridică la înălţimea pretenţiilor. Corupţia profund prezentă în sectorul public din Grecia nu este niciunde mai vizibilă ca în majoritatea spitalelor de stat şi în calitatea serviciilor oferite.

Umblă vorba că, dacă îi strecori un plic cu bani

chirurgului care te va opera, te vei bucura de un tratament superior celui obişnuit; nu este vorba de calitatea operaţiei în sine, aceeaşi, indiferent dacă eşti prinţ sau cerşetor, ci de confortul şi de grija necesare după aceea şi asupra cărora medicul are control. Repartizarea în salon şi în pat depinde şi ea de şperţuri. Chiar dacă infirmierele sunt adevăraţi „îngeri miloşi", majoritatea personalului de serviciu şi îngrijitorii funcţionează mai degrabă după modelul celor din hoteluri – serviciile depind de mărimea bacşişului (dat în avans).

S-au construit multe spitale moderne, peste tot în Grecia, dar mai există şi numeroase vechi. Deşi pot arăta ca din lumea a treia, înăuntrul acestor clădiri prost întreţinute şi al pavilioanelor demodate poţi întâlni doctori şi infirmiere care se numără printre cei mai buni din lume.

Spitalele greceşti pot lăsa impresia de apartenenţă la lumea a treia şi din cauză că rudele pacienţilor vin şi pleacă la orice oră (ba chiar mai rămân şi peste noapte), nu în calitate de vizitatori, ci de infirmieri particulari, care se îngrijesc activ de cei dragi. În medie vin patru asemenea vizitatori zilnic, la fiecare pacient. Nu e de mirare că, dacă îţi permiţi sau dacă asigurarea personală sau socială acoperă costurile, vei prefera luxul unei clinici particulare. Problema este că ambianţa şi serviciile de cinci stele nu sunt mereu acompaniate şi de prezenţa unor medici de

cinci stele.

Curăţenie

Grecii nu sunt întrecuţi decât de japonezi în ceea ce priveşte curăţenia. Dereticatul prin casă reprezintă o chestiune de onoare şi o îndeletnicire preferată pentru cel puţin 90% din gospodinele grecoaice – de unde şi zicala populară: „Curăţenia înseamnă jumătate de nobleţe.” Cum grecii nu suferă de complexul intimităţii, toate uşile (mai puţin cea a băii) rămân larg deschise, ca să se vadă că stăpâna casei nu încearcă să ascundă vreo neorânduială.

Grecoaicele sunt nemaipomenit de mândre de căminul lor. Şi când au serviciu, trudesc de zor în timpul liber ca să ţină casa în curăţenie şi ordine, îngrijindu-se de întreaga familie. Cu toată aparatura modernă, nimic nu se face dacă nu pui mâna la treabă, mai cu seamă că majoritatea bărbaţilor, ca nişte adevăraţi sultani, aşteaptă să fie serviţi. Grecul consideră nedemn de statutul lui de bărbat să ridice şi un singur deget.

Din fericire, în ultimii ani, cel mai bun dispozitiv de curăţenie inventat vreodată a ajuns şi în gospodăriile greceşti: fata filipineză. Nimeni nu pare să-şi fi dat seama cum a început, dar moda a prins extraordinar şi au existat perioade când cinci sute de mii de filipinezi (plus alţii din

Orientul Îndepărtat) funcţionau ca personal de întreţinere în Grecia – din care jumătate ilegal. Între timp, multe din ele s-au întors în ţările de origine, cu o dotă frumoasă asigurată, dar absenţa lor nu s-a simţit, de vreme ce locul le-a fost luat de grecoaice din nordul Epirului, dar şi de femei din Albania, Bulgaria, Ucraina şi Georgia, care muncesc ca menajere. Viitorul gospodinelor grecoaice pare acum mai roz ca altă dată – ca să nu mai spunem că şi contactul cu o diversitate de culturi le-a lărgit orizontul.

Grija revărsată de greci asupra propriei case nu se extinde de obicei şi asupra împrejurimilor. Chiar dacă îi vezi spălând mereu trotuarele din faţă (în oraşe), sau spoind cu var copacii din vecinătate (la ţară), sunt altfel vestiţi pentru mizeria pe care o lasă în jur şi, în fiecare vară, campaniile de presă trebuie să le reamintească tot timpul că este o ruşine să lase gunoi în urma lor, pe pajişti şi plaje.

Igienă personală

Din punct de vedere statistic, media de duşuri pe persoană este impresionantă. Cel puţin jumătate din greci fac duş şi-şi schimbă hainele de trei ori pe zi. Dar cealaltă jumătate nu consideră necesar să facă nici măcar un duş pe zi. Astfel, trebuie evitat autobuzul la oră de vârf, în miez

de vară.

Circa 99% din femei folosesc o metodă sau alta de depilare pentru picioare şi axilă, iar piaţa de deodorante funcţionează din plin. Majoritatea bărbaţilor utilizează numai loţiuni after-shave, considerând deodorantele un semn de efeminare. Grecii foarte murdari aparţin de obicei uneia din următoarele categorii:

a) ţăranii în vârstă, care cred că baia mai des de două ori pe an poate dăuna sănătăţii; b) albanezii ilegali, care au parcurs pe jos tot drumul din ţara lor până aici şi poate nu s-au mai spălat de la căderea regimului comunist; c) ţigăncile şi copiii lor, care ţin morţiş să-i convingă pe trecători că sunt atât de nevoiaşi, încât numai o monedă de cincizeci de eurocenţi i-ar putea salva de la dispariţie. Femeile poartă de obicei în braţe şi un bebeluş care urlă, la fel de mânjit şi de murdar (pe care îl închiriază de la mamă-sa în schimbul unei părţi din câştig).

În ciuda mâncărurilor cu usturoi preferate de bucătăria grecească, doar rareori se simte şi mirosul. În schimb, peste tot oamenii mestecă gumă, cu gura deschisă, în cea mai bună tradiţie americană. Guma foloseşte şi de înlocuitor de ţigări, pentru cei care vor să se lase de fumat.

Grecii nu numai produc mult tutun, dar şi fumează cantitatea colosală de douăzeci şi opt de miliarde de ţigări

pe an. Adolescenţii consideră fumatul o dovadă de comportament „modern” şi, având în vedere proverbiala lor îngăduinţă de sine, grecilor, ajunşi maturi, le vine greu să renunţe la năravuri.

Riposta preferată pe care o dau nefumătorilor îi aparţine unui dramaturg grec aflat la înmormântarea unui prieten: „Sărmanul! Doctorii i-au zis să se lase de fumat, de băut, de mâncarea bogată, de femei şi de nopţile pierdute. Şi ce s-a întâmplat? A murit, nefericitul, în cea mai bună formă… călcat de maşină.”

Crimă şi pedeapsă

Legislaţia grecească se bazează în bună măsură pe Codul Penal german (pentru că Otto, cel dintâi rege al Greciei moderne, provenea din casa regală de Bavaria), ceea ce înseamnă că trebuie să-ţi dovedeşti nevinovăţia în faţa curţii. Din fericire, nu există legi stranii sau perimate, pe care ai putea să le încalci fără să-ţi dai seama.

Cu toate astea, dacă vrei să-l convingi pe un grec să facă ceva, îi spui că este „interzis". Când s-a adus în Grecia primul transport de cartofi, în anii 1830, autorităţile au vrut să-i distribuie populaţiei înfometate de la Nafplion (pe atunci sediu al guvernului). Zile întregi nimeni nu şi-a dorit ciudaţii tuberculi, care nu le stârneau decât suspiciunea. Atunci, având o inspiraţie de geniu, şeful poliţiei a ordonat să se pună o strajă în jurul munţilor de saci plini de cartofi. Până a doua zi, nu mai rămăsese nici urmă.

Poliţiştii greci sunt de obicei politicoşi şi săritori, dacă nu au motive foarte întemeiate să nu fie. În afara urmăririi răufăcătorilor de rând, ţinutului la respect al huliganilor şi asigurării ordinii la demonstraţii şi mitinguri, eforturile lor se concentrează în primul rând pentru ca să:

a) prindă pe membrii grupului terorist local de extremă stângă „17 Noiembrie", eventual scăpaţi după acţiunea de mare amploare a brigăzii antitero din 2002,

când i-au arestat (din întâmplare) pe oamenii de acţiune ai formaţiunii; b) captureze pe traficanţii de droguri care consideră Grecia un punct de tranzit convenabil între câmpurile de mac ale Orientului şi pieţele Occidentului; c) blocheze contrabanda cu antichităţi greceşti pe care încearcă să le scoată din ţară, în bagaje, turişti cu aer inocent, pretinzând că şi-au ales drept suvenir câteva bucăţi de marmură neinteresante (argument care nu ţine la poliţie, căci Lordul Elgin, când a luat cu el jumătate din Partenon, în 1802, a spus că este vorba de „nişte pietre fără valoare"); d) adune sutele de vagabonzi albanezi, români, bulgari şi ruşi şi alţii ca ei care le trec graniţele, să-i facă pachet şi să-i trimită înapoi sau să-i vâre la închisoare. Muncă sisifică, de vreme ce toţi se întorc la loc de nenumărate ori, pe cărările de munte atât de greu de controlat. În vreme ce imigranţii oneşti obţin cartea verde, muncesc din greu şi trimit bani acasă, imigranţii ilegali preferă să intre în rândul diferitelor mafii naţionale şi să lucreze în tovărăşie cu talentele locale. În anii de început, acest val s-a năpustit asupra zonelor rurale şi a cartierelor în declin din oraşe, de unde au furat tot ce se putea şi s-au ocupat cu traficul de droguri, arme şi femei. Rata criminalităţii a crescut în Grecia cu 70%. Dar după ce forţele poliţieneşti au trecut peste şocul iniţial, măsurile au fost din cele mai aspre. Rata criminalităţii se numără acum

printre cele mai scăzute din Europa.

Închisorile greceşti nu sunt de recomandat, cazarea, facilităţile şi mâncarea lasă de dorit, chiar dacă străinii din ele sunt mai bine trataţi decât localnicii. Se poate obţine un grad de confort sporit în schimbul mitei, dar cel mai bine este să eviţi să fii oaspete într-un asemenea stabiliment.

Guvernare şi birocraţie

Se ştie prea bine că majoritatea popoarelor se aleg cu guvernarea pe care o merită. Lucru absolut valabil când e vorba de greci. Succesiunea de guverne – indiferent de culoarea politică – prezintă defectele grecului de rând (dar ceva mai pronunţat). Cum nimeni şi nimic nu îi poate face pe greci să priceapă că, în ultimii o sută cincizeci de ani, guvernele au fost carne din carnea lor, se plâng neîncetat că aleşii nu se ridică la înălţimea aşteptărilor.

Dar când vine vorba de acţiune – adică de format grupuri de presiune sau de asociere într-o formă sau alta, pentru a îndrepta răul – ridică din umeri şi spun „asta nu e treaba noastră”, aşteptând din partea celor de la guvernare să fie simultan Merlin, Mary Poppins şi Cresus. Afirmaţia „nu întreba ce poate face pentru tine ţara, întreabă ce poţi face tu pentru ţară” a pătruns doar superficial în conştiinţa grecului.

În schimb, expresia „dacă aş fi eu prim-ministru” pare refrenul preferat al discuţiilor despre politică dintre greci, după care se pun pe enumerat, cu mare convingere, cum ar rezolva ei, după mintea lor, toate problemele care, de secole, dau bătaie de cap Greciei.

În pofida inteligenţei lor incontestabile, grecii sunt un popor credul, când un politician charismatic le spune

ceea ce vor ei să audă. Îl urmează până în cea mai amară realitate şi atunci se îndreaptă spre un nou vrăjitor apărut în luminile rampei. Se aşteaptă, invariabil, ca fiecare nou lider să închege din nimic tot ceea ce îi lipseşte ţării şi să le ofere o nouă Eră de Aur. Când se constată că rămâne neproductiv, se supără, fac urât şi votează împotriva lui, ca să-l dea jos.

În general, grecii îşi privesc politicienii cu dispreţ – chiar şi pe cei pentru care votează. Îi consideră corupţi şi dispuşi să se chivernisească. „Cine nu s-ar linge pe degete, când umblă cu miere?" se spune în popor, iar dacă un politician procedează ca atare, foarte discret, nici nu este blamat. Dar când vâră toată mâna în borcan, lumea începe să vorbească şi oferă autorilor de satire material din plin, şi vinovatul scapă de obicei nepedepsit.

Microbul fanatismului se lipeşte uşor de greci, iar presa agită apele într-o măsură necunoscută într-alte ţări. Conflictele civile au reprezentat o urgie pentru societatea grecească din vremuri imemoriale. Idealurile joacă îndeobşte un rol prea mic când e vorba de ales o tabără, dar rareori un grec va recunoaşte asta. Adeziunea la un partid depinde mai degrabă de măsura în care liderul aprinde imaginaţia publică, de puterea de convingere şi de eficienţa reţelei sale propagandistice, decât de programul şi de performanţele lui reale. Factorul decisiv rămâne

pentru totdeauna beneficiul personal la care te poţi aştepta odată ce partidul ales va ajunge la putere. Iar dacă şi ţara va avea vreun beneficiu, rămâne o chestiune care nu le tulbură somnul multor greci.

Birocraţie

La alte popoare există birocraţii, grecii, în schimb, au „legături” – de obicei un văr prin alianţă, de gradul trei, un *coumpáros*, prietenul unui prieten – în oricare minister sau serviciu public. Toată lumea consideră asta ceva raţional, într-o ţară în care unul din zece este funcţionar public de un gen oarecare. Prietenii pot grăbi lucrurile, ca o favoare sau în schimbul unei atenţii proporţionale cu importanţa serviciului cerut.

Pe de altă parte, cine nu deţine nicio cheie a labirintului birocratic vede lucrurile total diferit, deoarece birocraţia a fost ridicată în Grecia la rang de artă: arta de a face din cetăţeni, inamici. Baricadat în spatele biroului său, grecul care a reuşit să intre în rândurile serviciului public se transformă într-un „centaur de scaun” – adică într-un mic dictator înfricoşat să ia orice decizie, dar veşnic amator să tortureze orice nefericit cetăţean aruncat de soartă în ghearele sale.

Eliberarea unui simplu certificat – de naştere, de

căsătorie şi aşa mai departe, în scopul, să spunem, obţinerii unui paşaport sau a unei licenţe – se transformă într-o operaţiune de amploare. Ore (sau chiar zile) de înfruntare cu cel puţin şase persoane, tratat cu diverse grade de indiferenţă, impoliteţe şi maliţiozitate în stare pură, şi lungi coridoare de parcurs şi scări prost luminate, pentru a smulge o semnătură de la unul, o ştampilă de la altul şi un timbru fiscal şi aşa mai departe. După experienţa junglei birocratice greceşti, *Procesul* lui Kafka pare o simplă plimbare de plăcere, prin parc.

Dar şi în lipsa „legăturilor" potrivite, şpaga deschide calea prin labirint. Grecii o numesc „taxă de urgenţă". Cu toate încercările autorităţilor de a pune capăt acestui sport admirabil, e suficientă întrebarea inocentă: „Şi am putea să facem ceva?" sau, îndrăzneţ: „Cât este taxa de urgenţă?" şi, dacă funcţionarul de la ghişeu este interesat, va spune suma fără să roşească. Dacă nu, întrebarea va rămâne fără vreun răspuns.

Există şi funcţionari publici total străini de ideea de indolenţă, care se duc la birou ca să muncească – şi nu ca să ardă gazul, citind ziarul sau bârfind cu amicii – care se străduiesc să servească publicul eficient şi politicos, fără să se bucure de pe urma „taxei de urgenţă", dar ei sunt o specie pe cale de dispariţie. S-a calculat că reprezintă circa 10–20% din forţa de muncă din sectorul public – şi

doar graţie lor ţara încă nu a intrat în colaps.

Afaceri

Grecii au fost cel dintâi popor cu un zeu al comerţului, Hermes (adică Mercur, la romani), mesagerul celorlalţi zei. (Şi patron al hoţilor, în acelaşi timp, deşi nu e cazul să tragem vreo concluzie de aici.)

După mii de ani de pregătire, grecii sunt buni afacerişti – mai ales când locuiesc în străinătate: pe lista primilor o sută de bogaţi ai lumii sunt surprinzător de mulţi greci.

În general, cred în liberul schimb, în negocierea cinstită şi în cuvântul dat. Înţeleg (şi inventează) cu repeziciune afaceri complicate şi aranjamente financiare şi sunt maeştri desăvârşiţi în intermedieri – reuşind să fie plătiţi de ambele părţi, cu risc personal zero. Cum credeţi că au făcut bani magnaţii greci ai transportului maritim?

Cât se află în străinătate, grecii se conformează regulilor de etică a afacerilor din ţara care îi găzduieşte. În Grecia, prezintă toate caracteristicile admirabile sau enervante ale grecului: sunt întreprinzători, harnici şi, când ceva merge anapoda, devin genii ale improvizaţiei; în schimb, pot fi şi leneşi, nehotărâţi, neglijenţi şi ineficienţi până la disperare. Există cazuri în care, cu o echipă redusă la minimul absolut, se obţin rezultate excepţionale în timp-record, graţie exclusiv voinţei şi ingeniozităţii, după cum

alţii se regăsesc în *Legile lui Parkinson* pentru greci:

Parkinson: Două persoane efectuează într-o jumătate de oră munca prestată de o persoană într-o oră.

Grecii: Doi greci efectuează în două ore munca prestată de un grec într-o oră.

Parkinson: O persoană îşi prelungeşte munca, în aşa fel încât să umple timpul pe care îl are la dispoziţie. Grecii: Un grec îşi prelungeşte munca, în aşa fel încât să umple timpul pe care îl are la dispoziţie, plus încă jumătate pe atât ca ore suplimentare.

Managerul diplomat, care ştie cum să facă apel la partea bună a grecului, cu un caracter suficient de puternic ca să-şi impună respectul, care crede în negocierile corecte şi îşi ţine cuvântul dat angajaţilor, se va bucura la rândul său de devotamentul şi de eforturile generoase a cel puţin 70% din personalul său.

Aproximativ patru cincimi din toate afacerile din Grecia sunt de familie, ceea ce asigură şi loialitatea angajaţilor, de vreme ce cei mai mulţi au cu proprietarul legături de rudenie, prietenie sau cel puţin rădăcini comune. Astfel, recomandarea valorează mai mult decât calificarea, deoarece grecii cred cu străşnicie că „mai bine defectele ştiute decât meritele necunoscute”.

Un adevăr supărător al economiei greceşti este că regulile jocului se modifică mereu. Fiecare guvern

consideră o datorie de onoare să schimbe sistemul de taxe şi impozite interne la fiecare câţiva ani, astfel încât numai un geniu contabil mai ştie ce şi unde se aplică. Un altul este că organele fiscale au o neîncredere apriorică în contribuabil şi recurg la tactici nemiloase în tentativa de a recupera ceea ce consideră că le aparţine de drept.

Ţinând seama de fisurile sistemului şi de ingeniozitatea proverbială a grecilor, contribuabilul onest care se trezeşte tratat ca un escroc, în vreme ce toţi ticăloşii zburdă în voie, va descoperi curând o cale de a păcăli sistemul. Munca la negru s-a transformat în aşa măsură într-un sport naţional pentru greci, în ciuda eforturilor fiecărui guvern de a pune capăt fenomenului, încât se estimează că venitul nedeclarat pe cap de contribuabil egalează venitul declarat.

Bărbaţii domină în mod fundamental societatea grecească, dar cei din poziţii executive sunt mai temperaţi decât într-alte părţi, iar un bărbat cu mai puţină calificare se va ridica rareori în ierarhie mai sus decât o colegă mai bine calificată, pentru că este bărbat, condiţia fiind ca domnişoara să nu fie numai mai bine calificată, ci şi o luptătoare înnăscută.

Există suficiente femei în funcţii de conducere care se confruntă cu mult mai puţin spirit obstrucţionist din partea subordonaţilor bărbaţi şi se bucură de mult mai

mult respect din partea superiorilor bărbaţi decât se întâmplă, spre exemplu, în Statele Unite. Femeile au succes în carieră fără să fie nevoite să profite sau să renunţe la feminitatea lor.

De fapt, hărţuirea sexuală nu reprezintă o practică – nici măcar când e vorba de tradiţionala secretară. Cum majoritatea slujbelor se obţin prin recomandări personale din partea prietenilor sau rudelor, cine ar risca să se audă că a încercat să curteze protejatele? Nimănui nu-i este interzis să-şi încerce farmecele, dar odată ce e tratat cu indiferenţă, renunţă imediat, fără nicio supărare.

În lumea afacerilor din Grecia, formalismul joacă un rol minor. Codurile de comportament rămân pe linia de minimă rezistenţă – şi nu numai între persoane de rang egal. Un editor căruia un prieten i-a reproşat comportamentul lipsit de respect al unuia din amploaiaţii săi i-a dat un răspuns dezarmant: „L-am angajat deoarece e un profesionist, nu un manierat.” Acest gen de ignorare a etichetei are rădăcini democratice cu mult mai profunde decât, să spunem, utilizarea numelui mic, aşa cum se întâmplă în majoritatea companiilor americane, artificiu pe care un grec ar putea să îl considere o simplă butaforie.

Lipsa de formalism în maniere este completată de lipsa de formalism în ţinută care, în majoritatea companiilor şi chiar şi în sectorul public, este extrem de

neglijentă, mai ales vara. Unele coduri vestimentare sunt relaxat aplicate în agenţiile de publicitate şi companiile multinaţionale, în schimb normele vestimentare ce interzic picioarele goale în sandale, blue jeanşii, rochiile prea decoltate sau prea scurte, tricourile etc., strict aplicate într-alte ţări, lipsesc aproape cu desăvârşire în Grecia, iar grecul s-ar mulţumi să râdă şi să comenteze: „Dacă nu le place cum mă îmbrac, firma să facă bine şi să-mi pună la dispoziţie, gratis, hainele pe care le preferă.”

Cine pică la mijloc?

Un banc bine cunoscut, care a ajuns un fel de refren, cu înţelesul „E vremea să ne întoarcem la lucru!”, rezumă firea grecilor şi capacitatea lor de a se adapta cât mai bine la împrejurări:

Un om moare şi ajunge în iad. Acolo, numai cazane enorme pline cu rahat, în care păcătoşii aşteaptă, cufundaţi, ziua de apoi.

La fiecare oră li se îngăduie să iasă ca să ia o gură de aer, după care: „Capul jos!” strigă negrul uriaş care supraveghează cazanul respectiv, izbindu-i peste ceafă cu un linguroi de lemn pe toţi care se codesc să-şi reia supliciul. Cazanele sunt destinate mai mult sau mai puţin unei etnii sau unei ţări, dar, cum noul-sosit nu fusese chiar

atât de rău în viaţa sa, i se acordă dreptul să-şi aleagă locul în care îşi va petrece eternitatea.

Omul se gândeşte intens şi apoi îi spune diavolului-şef că probabil cazanul elveţian ar fi cel mai bun, cu oameni liniştiţi, ordonaţi, cu rahat din cel mai curat…

„Ascultă”, îi zice diavolul. „Îmi place de tine, prin urmare am să-ţi dau o şansă. Nu te duce la elveţieni. Cazanul funcţionează ca un ceasornic. Te alegi strict cu o respiraţie pe oră, nimic mai mult. Mai bine te duci la greci.”

„Dar grecii sunt cei mai zgomotoşi, mai dezordonaţi, mai nesupuşi şi imposibili oameni.”

„Întocmai! De aceea se şi descurcă mai bine ca toţi ceilalţi. Gândeşte-te: încărcătura lor de căcat nu ajunge niciodată la vreme; în mai toate dimineţile nu se găseşte lingura cea mare; supraveghetorul fie adoarme, fie se lasă atras într-o ceartă cu ei şi uită să mai dea semnalul «Capul jos!» Ba mai intră şi în grevă, cât de des, cerând condiţii mai bune. Aşa că, într-un fel sau altul, grecii se aleg cu mai mult aer curat decât toţi ceilalţi păcătoşi laolaltă.”